Dr Luka Đaković

PRILOG OSVJETLJAVANJU POLITIČKIH KRETANJA U JUGOSLOVENSKIM ZEMLJAMA AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE 1917—1918. GODINE

Vrijeme od Wilsonove poruke Kongresu 8. januara 1918. godine, u čijoj desetoj tački je rečeno da »narodima Austro-Ugarske treba pružiti najslobodniju priliku za autonomni razvitak«, pa do njegovog odgovora na austrougarsku notu o primirju od 18. oktobra iste godine — u kome se konstatuje da se nota ne može prihvatiti iz razloga što su se u tom vremenskom razdoblju zbili događaji od najvećeg značaja u kojima je Vlada SAD na najdalekosežniji način priznala da su narodne težnje Jugoslovena za slobodom pravedne[1]) — treba označiti kao izuzetno značajan, ako ne i presudan period u rješavanju jugoslovenskog pitanja, s čime treba dovesti u vezu i aktivnost i ulogu predstavnika koncentrisanih političkih stranaka jugoslovenskih zemalja Habzburške Monarhije.

Ovim radom učinjen je pokušaj da se za prikaz razvoja prilika u Austrougarskoj 1917. i 1918. godine ne koriste samo materijali porijeklom iz krugova koji su bili neprijatelji Monarhije nego da se za rasvjetljavanje nekih unutrašnjih i spoljnih procesa iskoriste i materijali koji su porijeklom od institucija koje su bile zvanične u Monarhiji.

U dosta brojnoj literaturi o stvaranju jugoslovenske države 1918. godine[2]) znatna pažnja bila je obično posvećivana uzrocima koji su doveli do sloma Austro-Ugarske Monarhije. Tom prilikom se ponajviše ukazivalo na spoljnopolitičke faktore kao presudne činioce u ovim događajima.

---

1) F. Šišić: *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919*, Zagreb 1920. str. 111. i 179.

2) D. Janković: *O posleratnim radovima na istoriji stvaranja jugoslovenske države.* Jugoslovenski istorijski časopis br. 2, Beograd 1962. str. 68—87. Isti autor: *Radovi o stvaranju jugoslovenske države objavljeni između dva svjetska rata.* Jugoslovenski istorijski časopis br. 3. i 4, Beograd 1966. str. 79—103. Isti autor: *Radovi o jugoslovenskom pitanju u prvom svetskom ratu objavljeni poslednje decenije (1960—1974).* Jugoslovenski istorijski časopis br. 3. i 4. Beograd 1974. str. 95—120.
F. Čulinović: *Raspad Austro-Ugarske i postanak jugoslovenske zajedničke države.* Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje jugoslavenske države, Zagreb (JAZU) 1969. str. 25—29.

Čini se, međutim, da se suviše malo pažnje poklanja unutrašnjim elementima, prije svega nacionalnim odnosima i djelatnosti demokratskih snaga potlačenih naroda ove mnogonacionalne zajednice u kojoj je austro-mađarski hegemonistički režim isključivao egalitet drugih podanika.

Ne ulazeći ovog trenutka u čitav kompleks međusobno povezanih uzročnika sloma Monarhije i ne umanjujući ulogu spoljnopolitičkih faktora, potrebno je istaći, ako ne i posebno izdvojiti onu ulogu koju su u tom procesu imali i unutrašnji nacionalni odnosi. Oni su u 1918. godini bili već sasvim revolucionarni. Možemo slobodno reći da su unutrašnje revolucionarne nacionalne prilike, svakako potpomognute spoljnopolitičkim činiocima, predstavljale jedan od glavnih uzroka raspada Austro-Ugarske Monarhije, a ujedno i stvaranja nove jugoslovenske države.

Naime, kako se rat produžavao, on je sve teže ekonomski pogađao široke narodne slojeve, a pogotovo politički potisnute i ekonomski iscrpljivane Slavene u Monarhiji. To je kod njih izazvalo nacionalno-revolucionarno raspoloženje do te mjere da se ono vremenom pretvorilo u snažan pokret. Procesi neraspoloženja su se u 1918. godini pretvorili u revolucionarna vrenja koja daju pečat političkim prilikama Monarhije u to doba.

Politički i vojni krugovi Monarhije uzalud su pokušavali zaustaviti započete procese koji su hvatali sve dublje i šire korijene u narodnim slojevima. Začuđujuća je politička kratkovidnost najodgovornijih vrhova Monarhije u časovima kada je trebalo spasavati postojeći dualistički sistem. Oni su uzroke postojećih stanja često tražili tamo gdje nisu postojali. O tome nam, primjera radi, govori i bilješka iz dnevnika Istvána Buriána[3]) od posljednjeg dana oktobra 1918. godine:

---

3) István Burián: Rođen je 15. 1. 1851. godine u Stupislavi nedaleko od Bratislave. Burián već kao 30-godišnjak 1882. godine stupa u austrougarsku konzularno-diplomatsku službu u kojoj provodi prvo četiri godine (od 1882. do 1886) kao generalni konzul u Moskvi, a zatim austrougarski poslanik u Bugarskoj od 1887. do 1895, te u Grčkoj od 1895. do 1903. godine. Poslije smrti Benjamina Kalaja, od jula 1903. godine pa do 12. februara 1912. nalazi se na funkciji austrougarskog zajedničkog ministra finansija. Funkcija zajedničkog ministra finansija donosila mu je i čast vrhovnog šefa javne uprave u Bosni i Hercegovini. Za ovaj prvi period obnašanja Buriánove funkcije zajedničkog ministra finansija i vrhovnog upravnika Bosne i Hercegovine karakteristično je da on napušta sistem ranije Kalajeve apsolutističke vladavine i na osnovu tzv. piramidalnog sistema započinje njenu kakvu-takvu demokratizaciju. Isto tako, potrebno je istaći da Burián, poslije preuzmanja vrhovne uprave u Bosni i Hercegovini, napušta Kalajevu misao o stvaranju posebnog bosanskog naroda, poslije čega će se u društvenom životu Bosne i Hercegovine sve više osjećati gibanja u pravcu izražavanja srpskih i hrvatskih nacionalnih težnji.
Od juna 1913. pa do januara 1915 István Burián dobiva ministarski portfelj ugarskog ministra u Beču (A. Latere), da bi 13. 1. 1915. godine zamijenio Bertcholda na dužnosti ministra spoljnih poslova Austro-Ugarske Monarhije. Na položaju ministra spoljnih poslova Burián ostaje sve do 21. decembra 1916. godine, kada ovaj resor prepušta grofu Czerninu.
U vrijeme obavljanja dužnosti ministra spoljnih poslova Burián je 1915. godine vodio pregovore s italijanskom vladom u čemu, kao što je poznato, nije imao uspjeha.
Nadalje je poznato da je Burián kao ministar spoljnih poslova Austro-Ugarske zagovarao kod njemačke vlade prijedloge za mir, ističući potrebu teritorijalne cjelovitosti Austro-Ugarske Monarhije i jačanje njezina položaja na Jadranu. Pored toga, smatrao je totalni i ničim neograničeni podmornički

»Njemačko-austrijska država je juče konstituisana, ali o caru se govori isto malo kao i kod Čeha i Jugoslovena.

Tako kralj može lako izgubiti sve pozicije.

Tužan kraj Istvána Tisze. Tragična sudbina ga je poštedila viđenja takve epohe u kojoj on ne bi znao živjeti.

Između mene i Tisze bilo je mnogo nesporazuma. On je imao veću vlast i sposobnost, ali mislim da sam ja imao bolji sud u cjelini i bolje sam poznavao ljude.

On je nestao sa svojom epohom kao njen najsjajniji predstavnik«.[4])

Burián, tvrdeći da je Istvána Tiszu[5]) »sudbina poštedila viđenja takve epohe u kojoj ni sam ne bi znao živjeti« ne vidi i sebe kao istog takvog predstavnika epohe koja je pripadala prošlosti. On se još 31. oktobra 1918. godine pribojava »da bi kralj mogao izgubiti sve pozicije«, jer se u dekretima novoformiranih država ne samo kod Čeha i Jugoslovena, nego i u samoj Austriji, više ne spominje njegovo ime, iako bi se dalo zaključiti da je ovaj austrougarski državnik i diplomata bar po onome što je pod dojmom neposrednih događaja i zbivanja u posljednje dvije presudne godine prvog svjetskog rata zapisao u svoje bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata« o njima drukčije sudio i mislio. Ali, o tome ćemo nešto kasnije govoriti.

---

rat kao veliku opasnost. Inače, Istvan Burián je poznat kao nepopravljivi pristalica dinastije i dualističkog ustrojstva Monarhije. On će to braniti čak i pred kraj rata i preduzimaće sve mjere u pokušajima za održanjem dinastije i Austro-Ugarske Monarhije, uprkos njezinom očajnom stanju i potpuno bezizlaznoj situaciji. Poslije napuštanja položaja ministra spoljnih poslova 21. 12. 1916. godine, Burián je 8. februara 1917. godine ponovno imenovan za ministra Zajedničkog ministarstva finansija. Ovaj period veoma je interesantan sa stanovišta pokušaja rješavanja pitanja državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine i u cjelini preostalog jugoslovenskog kompleksa. István Burián je ponovo 16. aprila 1918. godine postavljen za ministra spoljnih poslova Austro-Ugarske Monarhije na kojoj dužnosti će ostati sve do njene propasti. (Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb MCHLU — knjiga 2. str. 310).

4) Magyar országgos levéltár (Mađarski arhiv) u Budimpešti. Bilješke za »*Dnevnik iz svjetskog rata*« Istvána Buriána. Rukopisne bilješke nalaze se u arhivskoj ostavštini Istvána Buriána u fondu Sindskog arhiva Ref. crkve. Burián akta 26 : 86 i 27 : 87.

5) István Tisza: — grof, mađarski političar. Rođen je u Budimpešti 22. IV 1841. godine a umro 31. X 1918. godine. Studirao je u Berlinu i Hajdelbergu, položio doktorat nauka u Budimpešti. Sinovac je Tisze Kalmana. Godine 1866. izabran je za poslanika Ugarskog sabora na listi Slobodoumne stranke (Szabadelvü párt). 1903. do 1905. godine i od 1913. do 1917. godine bio je predsjednik Mađarske vlade. Od 1910. godine nalazio se na čelu Nacionalne stranke rada (Nemzeti Munkápart). Kao predstavnik veleposjedničkog dijela mađarskih vladajućih krugova, uporno je branio dualistički sistem Habsburške Monarhije i bezobzirno provodio politiku nacionalnog ugnjetavanja nemađarskih naroda i socijalnog izrabljivanja širokih narodnih slojeva. Godine 1913. učinio je kraj u Hrvatskoj neustavnom stanju i dotadašnjeg komesara baruna Ivana Skerlicza doveo za bana sporazumjevši se sa Hrvatskosrpskom koalicijom, koja je, na taj način, postala od opozicione vladina stranka. Da bi to postigao, opozvao je željezničarsku pragmatiku iz 1907. godine, koja je ozakonila upotrebu mađarskog jezika kao službenog na željeznicama u Hrvatskoj. Za vrijeme rata spriječio je da ustavnu vlast u Hrvatskoj zamjeni generalska diktatura oslonjena na Stranku prava (Frankovce). U prevratu 1918. godine ubijen je kao jedan od glavnih vinovnika prvog svjetskog rata. (Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb MCMLXXI knj. 8, str. 336).

Slična mišljenja nalazimo isto tako i kod najviših vojno-političkih predstavnika, kao što je bio general Stjepan Sarkotić, poglavar Bosne i Hercegovine. Tako on u avgustu 1918. godine bilježi u svoj dnevnik sljedeće rečenice:

»Južnoslavensko pitanje je postalo vanjsko-političko pitanje. Po mom mišljenju u njegovom rješavanju morao bi ministar inozemnih poslova imati vodeću i posredničku riječ, prije svega između austrijske i mađarske vlade, upotrebivši sav svoj uticaj i autoritet da dođe do kakvog-takvog kompromisnog rješenja. Nažalost, ovo se ne može očekivati kod Buriána kod koga preovlađuje nezdravo mađarsko stanovište. Samo jedan vješt ministar spoljnih poslova, a po mogućnosti Mađar, mogao bi dovesti Mađare do prihvatljivog rješenja, jer su oni prema svakom drugom čovjeku nepovjerljivi. Takav ministar inozemnih poslova nažalost nepostoji«.[6])

Sarkotić se u svom dnevniku požalio i na Istvána Tiszu. Prilikom njegovog boravka u Bosni i Hercegovini, septembra 1918. godine, on ga je obavijestio o političkim prilikama na jugu Monarhije, pa uviđajući da za sagovornika ima »jednog tako visokog državnika Monarhije koji sa takvom kratkovidošću i političkim slijepilom posmatra stvari i sudi o njima«, zapanjujući konstatuje: »dok je za svakog građanina dva više dva četiri, za Tiszu je bilo sedam«.[7])

No, daleko bi nas odvelo ilustrovanje postojećeg stanja u zatvaranju kruga najodgovornijih ljudi Monarhije u spomenutom smislu.

Više nas interesuje kako su tekli događaji u ljeto i jesen 1917. i u prvoj polovini 1918. godine, o čemu ćemo se obavijestiti iz nekih novih i dosada neiskorištenih dokumenata, pretežno iz mađarskih arhiva.

Potrebno je, međutim, istaći da je ovdje riječ o fragmentarnim podacima: da oni pripadaju samim vrhovima Monarhije, tačnije Austrougarskoj vladi i njenoj obavještajnoj službi. Ti podaci nisu uvijek povjerljivi, ali bez sumnje pokazuju na koji način je Austrougarska vlada, a dijelom i svjetsko javno mišljenje bilo obavještavano o razvoju jugoslovenskih prilika. Dakle, namjera nam je, kako smo već rekli, da putem ovih dokumenata bolje osvijetlimo manje poznatu stranu tih događaja.

Pa ipak, i bez namjere da dublje ulazimo u osobito komplikovanu cjelovitost jugoslovenskog pitanja unutar političkog programa saveznika u toku prvog svjetskog rata, moramo makar i ukratko naznačiti ona suštinska pitanja koja su bila odlučujuća u procesu stvaranja jugoslovenske države. Naime, realizacija programa ujedinjenja jugoslovenskih naroda umnogome je zavisila od toga da li se i na koji način ono moglo unijeti i formulisati u programima ratnih ciljeva sila Antante i SAD. Ovo tim prije što je priznavanje prava na oslobođenje i ujedinjenje južnoslovenskim narodima u suverenu i nezavisnu državu — podrazumijevalo i rušenje Austro-Ugarske Monarhije.[8])

---

6) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Odlomci iz dnevnika generala Stjepana Sarkotića — poglavara Bosne i Hercegovine inkorporirani u arhivskoj ostavštini Istvána Tisze u Sinodskom fondu Ref. crkve. Tisza akta br. 21 : 43/28.

7) Ibidem.

8) D. Šepić: *Politika rušenja Austro-Ugarske i Južni Slaveni.* Već citirano djelo, Naučni skup, str. 109—121. Andrej Mitrović: *Italija i stvaranje Jugoslavije 1918. godine.* Takođe u već citiranom djelu, Naučni skup, str. 263—275.

Tokom 1916. i 1917. godine države Antante još ne unose u svoj program rušenje Austro-Ugarske; oni više insistiraju na njenoj reformi u demokratsko-federalističkom smislu i odvraćaju je od saveza s Njemačkom. U ovim zemljama jačaju, doduše, i one demokratske snage koje su za rušenje Austro-Ugarske i oslobođenje potlačenih naroda, ali one još nisu toliko snažne da bi mogle uticati na vladajuće krugove. Smjena na prijestolju u Beču još je više učvrstila vladajuće krugove Antante da Austro-Ugarsku treba sačuvati. Štaviše, računalo se da će se putem tajnih pregovora sa carom Karlom preko Siksta Burbonskog u tome i uspjeti.[9]) Vrijeme i okvir ovoga rada ne dozvoljava nam da ulazimo u razmatranje svega onoga što se u tom vremenu događalo i preduzimalo, pa ćemo se stoga zadržati na dva osnovna događaja koji su dotadašnji tok zbivanja programa Antantinih ratnih ciljeva iz temelja izmijenili.

To su revolucija u Rusiji i ulazak SAD u rat.

Nova Ruska vlada zatražila je reviziju ranijih ugovora uključujući i tajni Londonski ugovor (a vlada SAD nije ih ni priznavala.[10]) Uz to su i na samom unutarnjem terenu zabilježena dva događaja: u Carevinskom vijeću u Beču objavljena je 30. maja deklaracija Jugoslovenskog kluba, a 20. juna 1917. potpisana je Krfska deklaracija.[11])

Iz ovih događaja morale su izvući logične zaključke vlade Italije, Engleske i Francuske. No, događaji ipak nisu tekli očekivanim slijedom. Trebalo je još dosta vještine i napora da realnosti prodru u svijest političara. Britanski predsjednik vlade Lloyd George izjavio je 5. januara 1918. godine na konferenciji Trade uniona da njegova Vlada stoji na stanovištu potpune obnove i nezavisnosti Belgije, Srbije i Crne Gore, kao i vraćanja Francuskoj Elzasa i Lotaringije. On je nadalje primijetio da su saveznici saglasni s Vladom i predsjednikom SAD da rušenje Austro-Ugarske nije njihov ratni cilj, ali da »austrougarski narodi« treba da postignu stvarnu autonomiju na demokratskim principima. Uostalom, ova svoja stanovišta ponovio je i predsjednik SAD Wilson u poruci Kongresu i Senatu dne 8. januara, kao i Lloyd George u Parlamentu dne 9. januara 1918.[12]) godine. Spomenimo ovdje da su ranije izneseni stavovi vlada SAD i Engleske odudarali od revolucionarnih stavova koje je zauzela Sovjetska vlada kada je 30. decembra 1917. godine pozvala SAD i sile Antante da se priključe mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku, i da objave svoje mirovne pregovore, te da posebno odgovore da li se slažu da se svim narodima — gdje su bili izričito spomenuti Južni Sloveni prizna pravo na samoopredjeljenje.

Postavlja se pitanje koji su sve događaji naveli Austrougarsku vladu da i pored toga što se još i u prvoj polovini 1918. godine ne osjećaju izražene namjere sila Antante i SAD na rušenju Austro-Ugarske Monarhije da

---

9) D. Šepić: *Jugoslavensko pitanje u politici saveznika 1914—1918. godine.* Politički život Jugoslavije 1914—1945. godne. Zbornik radova Trećeg programa Radio-Beograda. Beograd 1973. str. 185.

10) Ibidem, str. 191.

11) F. Šišić: Već citirano djelo, Dokumenti, str. 94. i 96—99.

12) Ibidem, str. 110—114.

vrši nove procjene unutrašnjopolitičkog stanja Carevine i čini pokušaj izvjesnih reformi u rješavanju nacionalnih prilika, prije svega, južnoslovenskog pitanja.[13])

Čini se da su tome najviše doprinijeli događaji u Rusiji, pa ćemo se, i ilustracije radi, poslužiti mišljenjima iste — već spomenute austrougarske ličnosti barona Istvána Buriána. On, naime, u svoje bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata« pod dojmom neposrednih događaja marljivo zapisuje zbivanja, praveći pri tome i šire opservacije i iznoseći razmišljanja dajući o tim procesima i svoje ocjene, sudove i zaključke. Zato su ove njegove bilješke u mnogo čemu interesantne, ne samo sa stanovišta ocjene Buriánove ličnosti nego i mnogo šire od toga. Ovo naše uvjerenje potvrđuje i prvo unošenje vijesti o februarskoj buržoaskoj revoluciji u Rusiji, kada on telegrafski kratko, ali po značaju i sadržaju duboko i dalekosežno konstatuje:

»U Rusiji je došlo 15. marta 1917. godine Petrovgradskim događajima do uzdignuća nemira na epohalni revolucionarni nivo... — Pojavili su se novi Žirondisti«.[14])

Iz ovoga zaključka proizlazi, dakle, ne samo njegova dobra obaviještenost o tadašnjem stanju i razvoju prilika u Rusiji nego i interesantna uporedba žirondistima, čime on pravi analogiju sa svojevremenim događajima u Francuskoj, očekujući i jakobince. Dajući događajima epohalni značaj, Burián smatra da će dalji razvoj događaja u Rusiji imati svoju uzročnu vezu i posljedice u čitavoj Evropi, ako ne i u svijetu.

Prateći dalje njegove misli i opažanja zapisivana u bilješke »Dnevnik iz svjetskog rata« i sami ćemo doći do ovog i drugih zaključaka.

Burián 15. marta 1917. godine zapisuje da je u Petrogradu došlo do revolucije, ocjenjujući to, kako smo već pomenuli, kao epohalni događaj od najvećeg značaja i s ogromnim posljedicama za dalji razvoj svjetskih prilika. On nadalje abdikaciju cara Nikole i preuzimanje dužnosti princa Mihajla smatra »mirnim tokom u dosadašnjem priključivanju revolucionarnim događajima«,[15]) ali izražava sumnju da je sve skupa samo zatišje pred buru koja predstoji, jer kako to on formuliše »revoluciju nije moguće davati u porcijama, bar ne u Rusiji«.[16])

Upoznavši se 18. marta s »manifestom ruske revolucionarne vlade«, Burián bilježi da je ona obećala sve slobode i »konstituantu«; da se o caru ništa ne govori; da se jedino zna da je on predao dužnost mlađem bratu Mihajlu, ali da nije isključeno da u Rusiji neće doći do republike, »jer u ovoj beskrajno mutnoj i neizvjesnoj situaciji niko ne želi da bude car«.[17]) Burián zbog toga i ne želi da izvodi bilo kakve dalje zaključke, jer kako

---

13) Spominjući ovdje termine: »Jugoslavensko pitanje« ili »Rješavanje jugoslavenskog pitanja« ne podrazumijeva se njegova sadašnja sadržajna suština ili značaj, nego je riječ o uobičajenoj terminologiji upotrebljavanoj u dokumentima onoga vremena kada je riječ o jugoslavenskim zemljama koje su bile pod Austro-Ugarskom.

14) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Buriánove bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata«. Sinodski fond Ref. crkve. Buriánova akta, 26 : 86 i 27 : 87.

15) Ibidem.

16) Ibidem.

17) Ibidem.

sam kaže: »osnovno pitanje u razvoju daljih događaja jeste u tome što je još uvijek potpuno nepoznata stvar kakav će biti stav narodnih masa i armije prema tekućim događajima«.[18]) Zbog toga je, po njegovom mišljenju, u postojećoj situaciji najispravniji stav Austro-Ugarske u umjerenoj reakciji na događaje u Rusiji. Razlog više ovakvom austrougarskom reagovanju Burián vidi u činjenici što je i sam princ Mihajlo objavio da prijesto prihvata samo pod uslovom da jedna konstituanta odredi oblik buduće vladavine, što je za njega de facto poziv republikanizmu i totalno odricanje od carske samovlasti. U posljedicama svega toga Burián očekuje mnogo obrta i bezbroj događaja.

Krajem marta Burián već konstatuje da je radikalna smjernica u razvoju ruskih događaja pojačana što unosi kako on to zapisuje: »više svjetla u opredjeljenja u stav masa i armije prema njima«[19]) pa se uskoro može očekivati, kako to Burián ističe, i kontrarevolucija. Međutim, na osnovu razvoja već dotadašnjih događaja on ipak izvodi sasvim određene zaključke: 1. da je carski ugled potpuno uništen; 2. da je sposobnost Rusije za borbu zbog unutrašnjih prilika dobrim dijelom smanjena; 3. da su nezavisnost Poljske i Finske gotove činjenice; 4. da je jugoslovenski problem potpuno prešao na Austro-Ugarsku, što joj daje veću slobodu akcije, ali i veće obaveze i 5. da su Srbija, Crna Gora i Rumunija izgubile rusku potporu.

Ove svoje zaključke Burián uslovljava rezervom »da je sasvim neizvjesno šta će se iz svega toga izroditi ako događaji uzmu sasvim radikalni karakter«.[20])

Njegove rezerve i ograde o daljem toku događaja pokazale su se kao opravdane, jer on već početkom aprila 1917. godine bilježi nove zaključke: »Ruska revolucionarna poplava kreće sve više na oslobođenje naroda napolje — izvan ruskih granica objedinjavajući i stavljajući u dodir proletarijat«.[21]) Iz toga, kako Burián ističe, proizlaze veliki pritisci za mir. »Svuda se već osjećaju pokušaji pobunjivanja protiv Njemačke i Austro-Ugarske što bi nas trebalo da prisili na prinudan mir, bez ostvarivanja ratnih ciljeva i nastavljanja borbi, a sve pod parolom i u ime oslobođenja naroda i mržnje prema Nijemcima«.[22]) Na kraju Burián kaže: »Mi smo već predugo vrijeme uzdisali za radikalnijim preokretom tamošnje situacije, koju je sada kad je počela teško zaustaviti u ruskim granicama. Nas će prema tome od sada, ako ne ruska armija, a onda ruska demokracija napasti i uništiti kod naše vlastite kuće«.[23])

Vrhunac u svojim razmišljanjima Burián dostiže kada procjenjuje kakve će posljedice prouzrokovati po Austro-Ugarsku Monarhiju, kako on to kaže: »demokratska epidemija«. On smatra da je naročito teška politička situacija u austrijskoj polovini države. Po njegovom mišljenju, ponovno otvaranje (zasjedanje) austrijskog parlamenta pokazaće svu složenost te situacije. Jednom riječju, on to kratko formuliše: »Tragičnost naše političke situacije sastoji se u tome da obavezno i vjerno moramo služiti uređenju

18) Ibidem.
19) Ibidem.
20) Ibidem.
21) Ibidem.
22) Ibidem.
23) Ibidem.

koje je prevaziđeno svjetskim razvojem događaja i koje već sada ni rezervnim snagama ne možemo spasiti...«[24] Za Buriána je ponovo karakteristično da u ocjeni razvoja događaja predviđa njihovu dalekosežnost. Tako on 8. novembra 1917. godine zapisuje:

»Samo čudo nas može spasiti od potpune propasti. Doduše, u ovom ratu mnoga čuda su nas već i spasila«. Ali, kako i sam dalje ističe: »pobjeda Lenjina nad Kerenskim isključuje ubuduće svako čudo koje bi nam pomoglo«.[25]) To je dakle Buriánova ocjena oktobarske socijalističke revolucije.

Ovo nije nikakva Buriánova simbolika ili figurativno-poetsko izražavanje, nego dilema u kojoj se našao dobar poznavalac svjetskih prilika suočen s neminovnošću istorijskog razvitka. On dalje, kako i sam kaže, mora vjerno i obavezno služiti dinastiji i Monarhiji i sigurno je da ne želi njenu propast, ali ga razvoj svjetskih događaja dovodi do toga da postaje svestan istorijskih životnih realnosti koje ne pružaju nikakve šanse da takvo društveno uređenje prebrodi krizu i preživi događaje koji nailaze. On to čak i sasvim lijepo i otvoreno formuliše sljedećim rečenicama:

»Cijela moja politička djelatnost patila je zbog toga što je bilo nemoguće popraviti spoljne i unutrašnje odnose na putu razvoja i sa time spriječiti ono katastrofalno rješenje, koje mora uslijediti i stvoriti istinu o nama«.[26])

Međutim, i pored svih razmišljanja i njihovog zapisivanja u svoje bilješke, za Buriána je i dalje svaka promjena dualističkog ustrojstva Monarhije, a da se i ne govori o njenoj propasti, kako sam kaže: »katastrofa koja ide na štetu čovječanstva«.[27]) On »Jugoslavensku i češku federalističku izjavu« (Majsku deklaraciju Jugoslavenskog kluba) kako ih sam naziva smatra »silom koja ruši sve zidove unutar odbrambenih redova od spoljne poplave«, ali ističe dalje, »ako je ova federalizacija na dualističkoj osnovi onda je to najmanje zlo koje nam se moglo dogoditi...«.[28])

Polemišući nadalje s nekim vojnim krugovima da su Centralne sile još tako moćne da vojne snage država Antante pretvore u »nesposobnog invalida«, Burián to opovrgava i tvrdi da se to nije moglo učiniti ni u toku ranijih vojnih operacija, a da to pogotovo neće biti moguće sada kada se i Amerika pojavila na bojnom polju. Još značajniju činjenicu na osnovu koje izvodi ovakav svoj zaključak Burián navodi »izvanredno efikasnim potez boljševika (ponudu za mirom) koja se već sada pokazuje tako ispravnom naročito dolje među širokim slojevima stanovništva da je moćnija od bilo kakvog oružja ili broja vojnika«.[29]) Zbog toga on takve procjene i naziva »sljepilom okorjelih vojnika« kojima se on i ne čudi ali je zbunjen i iznenađen odsutnošću realnosti i objektivnosti zdravog razuma u procjenjivanju stvarnosti postojeće političke situacije kod najodgovornijih državnika njemačke i habsburške Monarhije. Mi nismo sposobni za unutrašnju reformu u potrebnim razmjerama, ističe dalje Burián, pa samim tim i ne mo-

---

24) Ibidem.
25) Ibidem.
26) Ibidem.
27) Ibidem.
28) Ibidem.
29) Ibidem.

žemo popraviti unutrašnjopolitičko i spoljno stanje, što moraju iznuditi potrebne sile izvan nas i dovesti do neizbježnih promjena i rješenja.

Burián dalje smatra da se u Austro-Ugarskoj na unutrašnjem planu ne preduzima čak ni ono što nalaže predostrožnost, »ako ne osjećam pravde i uviđavnosti u jednoj izuzetno teškoj i kritičnoj situaciji po Monarhiju«. Ima nas, bilježi Burián dalje, 148 miliona protiv milijardu i 335 miliona ljudi na ovoj planeti. U ovom odnosu Burián posebno posmatra Austro-Ugarsku za koju kaže da se 10 miliona Mađara i 10 miliona Austrijanaca nalazi samo naprama 45% žitelja slavenske narodnosti kod kojih je svijest za demokratijom posebno dobro razvijena. S obzirom na događaje koji su se u posljednje vrijeme zbili u Rusiji, Burián smatra da su uklonjene mogućnosti da se njome drugi narodi plaše kao baukom i žandarmom carske samovlasti. Naprotiv! Rusija više nije odbojna, ona sve više postaje privlačna za evropske, naročito slavenske narode koji će ubuduće u ovoj najvećoj svojoj sunarodničkoj državi tražiti uzor, zaštitu i pomoć. Uz sve ovo, kako on ističe, svjetska demokratska struja se sve više pretvara u uslov mira pri čemu se Austro-Ugarska »mora otrovati svjetskom demokratskom okolinom . . .«.[30])

Pa i pored svega toga što je Burián zapisao u svoje bilješke »Dnevnik iz svjetskog rata« i bez obzira na njegova mišljenja, sudove i zaključke on je — kako smo već i ranijim njegovim citatom u ovom radu pokazali — u praksi ulagao napore i svoje umijeće da spasi, bolje rečeno, spasava dinastiju i Monarhiju čak i u posljednjim časovima njenog života, kada je već svima bilo jasno da je u beznadežnoj situaciji.

Neka nam u potvrdu izrečenog stava posluži nekoliko misli napisanih perom njegovog bliskog saradnika i prijatelja, poglavara Bosne i Hercegovine generala Stjepana Sarkotića, čak u samo predvečerje pada Monarhije 6. oktobra 1918. godine:

»Danas sam u Beču posjetio grofa Buriána. On se ponaša kao da su sve niti mira u njegovim rukama i kao da je sudbina Evrope ovisna samo o njemu. Kad sam ga napuštao formalno mi se smrklo pred očima, a osim toga već je stvarno mračno, jer je 8 sati naveče. Ne mogu se oduprijeti pomisli, da sam se upravo oprostio od jednog čovjeka tužne sudbine«.[31])

Mislimo da je bilo od koristi za praćenje i osvetljavanje političkih kretanja u 1917. i 1918. godini, što smo se, makar i ukratko i samo u osnovnim crtama, upoznali, da tako kažemo i s drugom stranom medalje jedne po svojoj funkciji značajne ličnosti Monarhije, kao što je to bio István Burián. Koliko su ovakva njegova shvatanja uticala na obavljanje dužnosti u funkciji ministra spoljnih poslova, kao i koliko su uopšte imala odraza na unutrašnje prilike i politiku Habsburške Monarhije, ostaje da se prikupljanjem novih dokumenata i daljnjim istraživanjima dopunjava.

Međutim, po onome što je István Burián zapisao u svoje bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata« proizlazi da je upravo zahvaljujući zbivanjima u Rusiji i njihovim direktnim uticajem došlo i u Habsburškoj Monarhiji ne samo do diferenciranja političkih snaga u samom vrhu Monarhije nego i do konkretnih akcija u tom smislu. Ne možemo, naime, a da ne zapazimo

30) Ibidem.
31) Magyar országos levéltár. (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Odlomci iz dnevnika Stjepana Sarkotića. Sinodski fond Ref. crkve. Tisza akta 21:43/28.

da je pod utiskom ovih događaja u jednom hronološkom lancu, kako su se vremenski ona zbivala u Rusiji došlo i do njihovog prenošenja i odraza i na austrougarske prilike. Buriánova analogija i upoređivanja savremenih procesa s istorijskim događajima koji su se ranije zbili i kroz koje je Evropa, pa i Austro-Ugarska Monarhija sa svim posljedicama prolazila, ne samo 1848. godine nego i ranije, u sličnim prilikama — sada nije proizilazila samo iz straha ili potrebne predostrožnosti nego i iz životne realnosti postojećeg dualističkog ustrojstva države i objektivnih upotrebi i ocjena unutrašnjo-političkog stanja Habzburške Monarhije.

Iz Buriánovih bilješki, nadalje, proizlazi da je on bio i najpovjerljivija ličnost i prvi savjetnik cara Karla IV, pa tako saznajemo i za vladarevo mišljenje i sud kako o svjetskim zbivanjima, tako i o njegovim stavovima o unutrašnjoj politici i stanju Monarhije. Burián 12. maja 1917. godine doslovce zapisuje:

»Uveče u 9 sati pozvao me kralj kod sebe u Laksemburg. Kralj je jako uznemiren. U Mađarskoj u Tovarošu su izbili nemiri. Suđenja na licu mjesta. Naredio mi je da odmah otputujem kod Tisze i da odlučno zahtijevam da se pronađu garancije za miran tok junskog zasjedanja Parlamenta. Da se hitno obećaju prava glasa i to u većoj mjeri nego što se to prvobitno mislilo. Kralj bi prihvatio i opšte pravo glasa. Kralj energično zahtijeva da Tisza ozbiljno razgovara sa opozicijom gdje treba da dođe do izražaja uzajamna popustljivost. Kralj od mene traži da kažem da je to njegova konačna odluka i stav, ali da Tiszi stavim otvoreno do znanja da i ja tako mislim«.[32]) Prema Burianovim bilješkama, kralj mu je dalje naložio da Tiszi kaže da će ga, iako sa žaljenjem, morati žrtvovati, ukoliko se ne urazumi i shvati ozbiljnost političkog trenutka. Jer, kako Burián to ističe, radije će Tiszu žrtvovati nego državu. Kralj je po Buriánovom sjećanju bio tako uznemiren, energičan i odlučan da ga on gotovo nije prepoznao. Rekao mu je da su demokratski događaji »već u kući a ne na granici ili pragu u Monarhiji«. Dakle, car je rusku situaciju Dume iz Petrograda u svojim viđenjima prenio u Budimpeštu, pa je zbog toga i posve razumljiva njegova reakcija i strah. Prema tome, vladar je s najvećom strepnjom i neizvjesnošću gledao na unutrašnjopolitičke prilike, čak i u Ugarskoj za koju se smatralo da je u političkoj prednosti, što se tiče političke stabilnosti i raspoloženja u poređenju s ostalim dijelovima Monarhije. Međutim, car se, ipak pribojavao političke situacije kada je naložio Buriánu da Tiszi skrene pažnju na »malobrojnost vojnih jedinica u Mađarskoj u slučaju potrebe za njihovim angažovanjem«. Ali, čini se da je car shvatio da ta ista armija pripada kako su je oni zvali »struji radikalne demokratije« koja je upravo opasna zbog toga »što će nas napasti i uništiti kod naše vlastite kuće«.

U Mađarskoj se, u stvari, radilo o zahtjevu opozicije za proširenjem prava glasa, što je, u stvari, bio povod ali i najopasnije njeno oružje da se u Parlamentu izazovu polemike ako ne i »katastrofa«, kako su to Burián i car Karlo IV ocjenjivali.

---

32) Magyar országos levéltár. (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Buriánove bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata«. Sinodski fond Ref. crkve. Buriánova akta 26:86 i 27:87.

Da je u ranijim prilikama i došlo (a i dolazilo je), do žučnih parlamentarnih duela, pa i na pitanjima izvjesne demokratije političkog života, kao što je to sada bio slučaj s pitanjem proširenja prava glasa, to nikoga nije moglo mnogo uzbuđivati. Sada pod sjenkom događaja u Rusiji, kako to sam Burián kaže: »Kad je došla zlatna vuna«, to se nije smjelo dopustiti.

Burián će tako s velikim strahom pratiti i zasjedanje Bečkog parlamenta, kada se njegovo otvaranje opet pod istim utiscima moralo dozvoliti 30. maja 1917. godine, kao što smo to već istakli, te će tom prilikom zapisati: »Jugoslavenska i češka federalistička izjava u Parlamentu ako su na dualističkoj osnovi najmanje je zlo koje nam se moglo dogoditi«.[33]) Ili, »Tiszina greška u pitanju prava glasa nije u njegovim argumentima nego u tome da on još vjeruje da se pravo glasa može dodjeljivati ili uskraćivati što je zastarjelo mišljenje kao i pojam zrelosti«.[34])

Promjene u nacionalnoj politici se po Buriánovom mišljenju u svijetu koji nailazi nisu mogle izbjeći. Stavove opozicije, smatrao je on dalje, trebalo je uvažavati i iz razloga što oni sada predstavljaju onaj smjer čija je budućnost u pogledu narodnih prava sve izrazitija i što će ovo pravo, kako to Burián ističe, zajednica uzeti izjavljujući da se njime uz potpomaganje univerzuma želi koristiti. Burián na kraju ističe da velika demokratska poplava teče svijetom i da svaki onaj koji se toj poplavi kao nabujaloj rijeci suprotstavi ona će ga progutati. Tisza se, kako on kaže, još neko kratko vrijeme može sa svim tim i boriti, ali nikako ne može bitku i dobiti

Spomenuta Buriánova opisivanja političkih prilika u Austriji, Mađarskoj kao i Tiszini nepomirljivi stavovi otvorili su dalje započete procese diferencijacije, što svjedoči i carevo otpuštanje »mada sa žaljenjem« Istvána Tisze s dužnosti predsjednika mađarske vlade.

Dolazi do novih pokušaja s predsjednicima vlada Esterhazijem i Wekerleom u Mađarskoj, — odnosno Seidlerom i Husarekom u Austriji. Tu je, svakako, smjena i u Generalštabu armije, dolazi Arz umjesto Konrada, kao i smjena ministara za odbranu, pa na kraju i Ministarstvu spoljnih poslova Burián umjesto Czernina i td.

Jednom riječju, zbog uzročne veze dolazi i do uzročnih posljedica u dubljem procesu koji je sada bio teško predvidljiv, i to u vrhovima Monarhije. Dojučerašnji državnici koji su se smatrali nezamjenljivim stubovima dualističkog režima, kako po svome ugledu tako i funkcijama, koje su u njemu imali, tako reći preko noći postaju suvišni, ako ne i opasni u krajnjem grču spasavanja upravo takve Monarhije i dinastije. Šta se to sada novo suštinski zbilo, i to tako duboko, a da zaista nije plod ili želje vladara, a niti tih državnika za takvim promjenama i reformama ustrojstva Monarhije da bi ih mogli nazvati demokratskim ili kakvim drugim sličnim procesima ako nije nužda i posljedica svjetskih zbivanja čiji je prvi vjesnik, a i stvarnost ruski događaji odnosno socijalistička oktobarska revolucija.

Još jednom ćemo na kraju upozoriti na zapažanje o Buriánovoj kontroverznosti u pogledu onoga što je sasvim realno i objektivno uviđao, cijenio i zapisivao u svojim bilješkama, i onoga kako se ponašao u funkciji

33) Ibidem.
34) Ibidem.

ministra spoljnih poslova.[35]) Tako, na primjer, razmišlja gdje je moguće »dobiti rekompenzaciju«, »uravnoteženje« u teritorijama za krunu Sv. Stefana u slučaju da jugoslovenske teritorije otpadnu. Burián se u svojim razmišljanjima, kako sam kaže, prihvatio »sadržajne i zdrave« Tiszine koncepcije: »Mađarska će prije prihvatiti rumunski zadatak gdje se može slobodno stvarati nego jugoslavenski gdje ima posla sa historijskim i političkim jedinicama«.[36]) Burián, dakle, vidi mogućnost postanka i moći mađarske krune u tome da umjesto jugoslovenskih zemalja, Rumuni i eventualno Slovaci, zauzmu njihova mjesta a ne u suštini onoga što je već i sam vidio i zapisao u svojim bilješkama o tom istom režimu.

Poslije nešto širih citiranja Buriánovih bilješki za »Dnevnik iz svjetskog rata« — naročito onog dijela koji se odnosio na ruske događaje i zbivanja 1917. i 1918. godine i njihovog uticaja na stanje i prilike u Austro-Ugarskoj ponovo ćemo se vratiti praćenju jugoslovenskog pokreta u tom istom periodu.

Prije svega, smatralo se da je najosjetljiviji i najpouzdaniji barometar u pogledu svih aktivnosti i kretanja vezanih za rješavanje jugoslovenskog pitanja, bio stav italijanske vlade, jer je od njega bio ovisan i odnos saveznika prema ovom problemu.

Početkom decembra 1917. godine dolazi u Londonu do prvog službenog kontakta između dr Ante Trumbića, predsjednika Jugoslovenskog odbora, i predstavnika italijanske vojne komisije koju je predvodio general Armando Molo.

Dne 26. januara 1918. godine sastaje se s dr Trumbićem, isto tako u Londonu, i predsjednik Italijanske vlade Vitorio Orlando, koji je tada boravio u službenoj posjeti Engleskoj.[37])

U februaru mjesecu 1918. godine došlo je do snažne akcije dijela italijanske javnosti u pitanju promjene kursa dotadašnje njene krute politike u pogledu sporazumijevanja i potpomaganja borbe potlačenih naroda Austro-Ugarske, a za njihovo oslobođenje. Rezultat ove akcije je bio izbor Izvršnog akcionog odbora za sporazumijevanje s potlačenim narodima Austro-Ugarske i njegova inicijativa da se u Rimu organizuje kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske.

U sastav ovog Izvršnog akcionog odbora ušle su poznate ličnosti italijanskog javnog i kulturnog života kao što su: Colajanni, Cappa, Agnelli, De Viti de Marco, Giretti, Ciriani, di Ernesta Rattisti, Guglielmo Ferrero, Luigi Einnaudi, Ugo Vjetti, Gaeano Salvemini, Romolo Murri, Andrea Torri, Giuseppe Maccaggi, Germano Mondinini, Angelo Sraffa, Giuseppe Prezzoliti,

---

35) István Burián: *»Drei Jahre aus meiner Amtsführung im Kriege«;* Berlin 1923.

36) Magyar országos levéltár. (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Buriánove bilješke za »Dnevnik iz svjetskog rata«. Sinodski fond Ref. crkve. Buriánova akta 26:86 i 27:87.

37) Magyar országos levéltár. (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918-XII-720-3215 RES./918, Bern 22. III 1918. godine — kao i prethodni izvještaji od 22. 2. 1918. br. 158, odnosno od 26. 1. 1918. br. 157.
Sva tri dokumenta su izvještaji austrougarske obavještajne službe o organizovanju i diplomatskoj aktivnosti jugoslavenskog pokreta. Svi ovi izvještaji potiču iz Berna, a potpisivani su pseudonimom »CHUM«, što je, u stvari, bio naziv glavne centralne austrougarske obavještajne službe sa sjedištem u Bernu.

Giuseppe Riccehieri, Carlo Maranelli, Felice Momigliano, Pietro Silva, Luigi Granello, Arcangelo Chisleri, Umberto Zanotti, Bianco, Alberto Geisser, P. Bonfante, Enzio Caribaldi, A. Lanzillo, Polverelli i drugi.[38])

U tom smislu je sa Jugoslovenskim odborom u Londonu razgovarao Andrea Torre. Torreu nije bilo lako izaći na kraj s Trumbićem, koji je zahtijevao da se Italija odrekne tajnog Londonskog ugovora. Torre za to nije imao vladina ovlašćenja, kao ni pravo da izađe u susret zahtjevu da se kongres potlačenih narodnosti Austrougarske održi u Londonu a ne u Rimu kao što je to predlagao Torre.[39]) No, posredovanjem uglednih ličnosti iz engleskog javnog života, kao što su bili Seton — Vatson, Stid, Arthur Evans i drugi, Trumbić se složio s prijedlozima Torrea, te je 7. marta postignut sporazum u kome se kaže da predstavnici jugoslovenskog i italijanskog naroda priznaju da je ujedinjenje i nezavisnost jugoslovenskih naroda od životnog interesa za Italiju, kao što je i ujedinjenje italijanskog naroda od životnog interesa za Jugoslovene. Što se tiče granica, sporazumjeli su se da će se one riješiti na mirovnoj konferenciji na osnovu načela narodnosti i prava samoopredjeljenja.[40])

Tako su stvoreni uslovi da se u Rimu od 8. do 10. aprila 1918. godine održi Kongres potlačenih naroda Austro-Ugarske, koji je ujedno bio i najveća manifestaciona podrška rušenju Austro-Ugarske i borbi njenih naroda za slobodu i nezavisnost. Na Kongresu su usvojene odluke i načela prava naroda samoopredjeljenja.[41])

Poslije održanog Rimskog kongresa, došlo je do akcije da savezničke vlade priznaju odluku Kongresa i da objave deklaracije u prilog oslobođenja i nezavisnosti potlačenih naroda Austro-Ugarske. Ovome se, kao i u svim ranijim slučajevima, energično suprotstavila Italijanska vlada, a prije svega ministar spoljnih poslova Sidney Sonino. No, jedan drugi događaj — međusaveznička konferencija, koja je svoje zasjedanje održavala u Versaju 1. juna 1918. godine, pokrenula je pitanje priznavanja odluka Rimskog kongresa.

S obzirom na to da Italijanska vlada i ovog puta u pogledu jugoslovenskog pitanja nije promijenila svoje stanovište, pronađen je i usvojen modus da svaka pojedina vlada može u pitanju potlačenih naroda u Austro-Ugarskoj zauzeti slobodan i u odnosu na druge vlade vlastiti stav. Rezultat ove odluke je bio da je Francuska vlada već 29. juna priznala Čehoslovački nacionalni savjet kao vladu Čehoslovačke, nakon čega je slično priznanje izvršila i Britanska vlada. Vlada SAD, koja nije vodila računa o stavu Italijanske vlade, objavila je 28. juna 1918. godine »da sve grane slavenske rase treba da budu potpuno oslobođene od njemačke i austrijske vlasti«.[42])

Dr Trumbić, odnosno Jugoslovenski odbor, preduzeo je sve potrebne korake kod Francuske i Engleske vlade da i Slovenci, Hrvati i Srbi, koji su bili u sastavu Austro-Ugarske, dobiju isto priznanje koje su dobili Poljaci,

---

38) Ibidem.
39) Ibidem.
40) Ibidem.
41) Dr Dragoslav Janković — dr Bogdan Krizman: *Građa o stvaranju jugoslovenske države 1. januara do 20. decembra 1918.* godine. Institut društvenih nauka (Odjeljenje za istorijske nauke), Beograd 1964. godine, str. 172—173.
42) Ibidem, str. 164.

Česi i Slovaci. No, Pašićevo mišljenje je bilo da Slovence, Hrvate i Srbe iz Austro-Ugarske treba da zastupa Srpska vlada, a ne Jugoslovenski odbor, što je otežalo rješavanje i onako komplikovanog jugoslovenskog problema.

Poslije priznavanja Čehoslovačke od strane vlada SAD, Francuske i Engleske, kao savezničkih naroda, u italijanskom javnom mnjenju je preduzeta akcija da Sonino da ostavku, jer je on očigledno za sve ovo vrijeme bio ona zapreka koja ne samo jugoslovenskim narodima, nego i ostalim potlačenim nacijama u Austro-Ugarskoj, nije htio priznati pravo samoopredjeljenja.[43])

Sonino je shvatio situaciju u kojoj se i sam našao, te je popustio i promijenio svoja ranija stanovišta, što je omogućilo Italijanskoj vladi da 8. avgusta obavijesti javnost i uputi note savezničkim državama u kojima je izrazila svoje slaganje da pokret Južnih Slavena za slobodom i nezavisnošću odgovara savezničkim ciljevima.[44]) Tako se i završila ova duga i neizvjesna borba, kojoj je, što se tiče jugoslovenskog pitanja, Italijanska vlada zadavala ponajviše brige.

Za sve ovo vrijeme i u jugoslovenskim zemljama koje su bile pod Austro-Ugarskom došlo je do izraženije aktivnosti i pojačanog gibanja u pravcu bolje organizovanosti i međusobne povezanosti političkih snaga usmjerene ka osnovnom cilju — njihovom oslobođenju od Austro-Ugarske i ujedinjenju u samostalnoj i nezavisnoj novoj jugoslovenskoj državnoj zajednici.

Značajna akcija jugoslovenskog pokreta otpora u navedenom smislu — svakako je bio sastanak predstavnika Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine i Dalmacije, Slovenije, Istre i Međimurja u Zagrebu dne 2. i 3. marta 1918. na kome je usvojena rezolucija hrvatskih, srpskih i slovenačkih političara u kojoj se kaže da su svi učesnici nakon dvodnevne rasprave o opštem političkom i narodnom položaju jednodušni u zaključku da je nužna i neophodna koncentracija svih stranaka i grupa koje stojeći na stanovištu narodnog jedinstva usvajaju načelo narodnog samoopredjeljenja, traže svoju narodnu, nezavisnu i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.[45])

Iz pisanja političkog časopisa »Srbija« od 16. marta 1918. godine (koji je izlazio u Ženevi),[46]) kao i bečkog dnevnika »Neue freie Presse« od 6. marta iste godine, saznajemo i neke detalje o spomenutom zasjedanju.

Jugoslaveni u Austro-Ugarskoj, kaže se u uvodnom članku »Srbije«, grozničavo se spremaju za konačnu bitku. U tu svrhu obrazovan je u Zagrebu

---

43) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918. — XII 720-3215/918. Izvještaj austrougarske obavještajne službe o organizovanju i diplomatskoj aktivnosti jugoslovenskog pokreta.

44) Ibidem.

45) F. Šišić: Već citirano djelo — dokumenti, str. 125. i 126.

46) Nedeljni politički list »LA SERBIE«, (»Srbija«) Ženeva br. 11, godina III od 16. marta 1918. godine. Brojevi spomenutog nedeljnog političkog lista nalaze se u već citiranoj ostavštini Istvana Buriana u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti u Sinodskom fondu Ref. crkve — Buriánova akta 29:80.

»Nacionalni savjet«[47]) od 24 člana iz svih jugoslovenskih zemalja, čija je osnovna zadaća opšte usmjeravanje jugoslovenske politike. Naime, kako se to već kaže u spomenutom napisu, aktivnost jugoslovenskih demokratskih snaga za stvaranje vlastite slobodne, suverene i nezavisne države u jedinstvenoj akciji dolazila je do izražaja mjestimično i nedovoljno povezana. Od sada će »Nacionalni savjet« — kao jedinstveno organizovano i opunomoćeno narodno tijelo — boreći se za krajnji cilj: potpunu slobodu i nezavisnost svih Srba, Hrvata i Slovenaca, usmjeravati i povezivati cjelokupnu političku aktivnost, metode i taktiku ovih snaga, usmjerene ka osnovnom cilju. To je, dakle, zadatak i punomoć »Nacionalnog savjeta« u cilju oslobođenja i ujedinjenja koje su mu povjerile sve stranke koje su uzele učešća na Zagrebačkoj konferenciji, a koje su predstavljale sve jugoslovenske zemlje. To su bili: poslanici Bečkog parlamenta kao zastupnici Dalmacije, Istre i Slovenije; članovi Bosanskohercegovačkog sabora, poslanici Hrvatskog sabora za Hrvatsku i Slavoniju, a predstavnici političkih stranaka iz južne Mađarske zastupali su ostale jugoslovenske zemlje koje su se nalazile u sastavu Habsburške Monarhije.[48])

Sastanku nisu prisustvovali predstavnici Srpsko-hrvatske koalicije ni Frankove političke stranke.

Po nalogu Budimpešte Zagrebačku konferenciju prvog dana rada, tj. 2. marta, rastjerala je policija. Doduše, hrvatski ban i Hrvatsko-srpska koalicija pravdali su se da je tu akciju policija preuzela bez njihovog znanja. Međutim, protiv ove policijske mjere u Zagrebu je došlo do velikih i oštrih demonstracija pa, kako se to u napisu kaže »bojeći se da ovom prilikom ne dođe i do izliva narodnog gnjeva, vlada u Budimpešti je dozvolila da konferencija nastavi sa radom«.[49])

Usvojeni kominike (deklaraciju) Vlada je dozvolila da objavi jedino bečki list »Neue freie Presse« (razumije se cenzurisan), dok je drugoj štampi u Monarhiji bilo zabranjeno da objavljuju dokumenta s ovog savjetovanja. Evo u kakvom je obliku »Neue freie Presse« objavio kominike:

»Poslije diskusije na sastanku jugoslavenskih stranaka održane u Zagrebu od 2. do 4. marta, o opštem političkom i nacionalnom stanju, svi prisutni konstatuju da su istog shvatanja u pogledu potrebe centralizovanja svih stranaka i grupa, da polazeći od gledišta nacionalnog jedinstva i na osnovu samoupravnih prava naroda traže na demokratskim principima državu Slovenaca, Hrvata i Srba«.[50])

Poslije ove vijesti, »Neue freie Presse« i druge novine u Monarhiji počeli su s komentarima šta, u stvari, treba da znači sporazum o koncentraciji jugoslovenskih stranaka. Tako je, na primjer, bečki »Reichpost« u broju

---

47) U arhivskim dokumentima, kao i u štampi i časopisima toga vremena kao što su »La Serbie«, »Neue freie Presse«, »Reichpost«, »Az Ujsag« i drugim predstavnicima jugoslavenskog pokreta u jugoslovenskim zemljama koje su bile pod Austro-Ugarskom nazivaju se: »Jugoslavenski nacionalni savjet«, »Jugoslavenski komitet u Monarhiji«, »Jugoslavenski odbor«, »Jugoslavenski pokret« ili prosto Jugosloveni. Nazivi u ovome tekstu su preuzeti u izvornom obliku iz citiranih dokumenata, a odnose se na »Narodno vijeće«.

48) Nedeljni politički list »La Serbie« (»Srbija«), br. 11, godina III, Ženeva 16. marta 1918.

49) Ibidem.

50) »Neve frie presse«, br. 204. Beč 6. marta 1918. godine.

od 6. marta 1918. godine centralizaciju jugoslovenskih snaga u Nacionalni savjet označio kao izuzetno značajnu činjenicu ne samo u pogledu čvrste odlučnosti Jugoslovena da žive slobodno i nezavisno nego još više ističući zabrinutost i ukazujući na kritično loše unutrašnje političko stanje dvojne Monarhije koje može dovesti do najgorih posljedica.[51])

Svim listovima i komentarima pala je u oči činjenica da se u izdatom kominikeu ne spominje ni »okvir Monarhije«, a niti habsburška dinastija«, iz čega je izveden zaključak da je prvi put manifestovana i javnosti data do znanja želja jugoslovenskih naroda za konstituisanjem slobodne i nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba.

Tako, na primjer, već spomenuti »Reichpost« od 6. marta 1918. godine tvrdi da se u kominikeu ne sakriva želja da se nova jugoslovenska država formira izvan okvira Habsburške Monarhije, te je stoga i nestrpljiv postavljajući zahtjev da se novoformirani »Nacionalni savjet« odmah izjasni o tom, kako se to kaže, suštinskom životnom pitanju za Monarhiju.

Interesantno je da isti list insistira na izjašnjavanju, kako doslovce kaže: »otvorenih protivurječnosti«[52]) između dr Korošca i biskupa Jegliča. Nemoguće je, nastavlja dalje list, ostati u ovakvom lažnom stanju. Od dvije jugoslovenske izjave (misli se na izjavu biskupa Jegliča za koju se kaže da je lojalna) i zagrebačkog kominikea, koji je potpisao Anton Korošec, a za koji se tvrdi da je neodređen i dvosmislen, list traži da se dâ objašnjenje koje od ove dvije izjave treba smatrati vjerodostojnom. Po tvrdnji lista nemoguće je tolerisati da neka visoka ličnost katoličkog klera, s time se mislilo na (biskupa Jagliča), ostane u zajednici s jednom strujom kao što je Koroščeva, koja podstrekava nepovjerenje, i u život katoličkog, slovenačkog i hrvatskog naroda unosi neprijateljsku politiku. Dakle, pošto se insistira na diferenciranju stavova i u redovima samog katoličkog klera, to je očito bio pokušaj da se dobije izjava predstavnika visokog klera o lojalnosti Monarhiji čime bi se putem vjerske organizacije utjecalo na suspendovanje svih protivničkih ideja.

Usvajajući jedinstvenu političku platformu, jugoslovenski pokret je od sada i de jure mogao jedinstveno i legitimno djelovati u ime svih jugoslovenskih naroda koji su se nalazili u sastavu Austro-Ugarske. Nije manje značajan korak koji je on preduzeo u povezivanju i sinhronizaciji akcija s Jugoslovenskim odborom u Londonu. Ovaj, pak, svoju djelatnost opet sinhronizuje s jedne strane sa Srpskom vladom, a sa druge s vladama država Antante i SAD, prvenstveno u pravcu internacionalizacije jugoslovenskog pitanja, što je u ovome periodu bilo od izuzetne važnosti. Potreba objedinjavanja svih demokratskih snaga u zemlji i inostranstvu na osnovi prihvatanja principa samoopredjeljenja naroda, bila je tim veća što su položaj i budućnost jugoslovenskih naroda poslije završetka rata općenito bili nejasno i neprecizno formulisani, što je osobito vidljivo u Vilsonovoj poruci Kongresu 8. januara 1918. godine.

Bilo je, dakle, potrebno da se čuje odlučna riječ samih naroda koji su bili u sklopu Austro-Ugarske u njihovoj riješenosti da se oslobode tuđeg tutorstva. Osnovno načelo narodnog samoopredjeljenja usmjeravano je ka

51) »Reichspost«, br. 207, Beč, 6. marta 1918. godine.
52) Ibidem.

zajednici u kojoj se živjelo kao i drugi narodi svijeta. Zbog toga je bila i osnovna zadaća predstavnika jugoslovenskih naroda u postojećim državnim strukturama Monarhije da se Vladi uskrati pravo zastupanja jugoslovenskih naroda u bilo kojem obliku. O tome je trebalo obavijestiti svjetsku javnost, a prije svega Italijansku vladu da bi priznala pravo samoopredjeljenja i jugoslovenskim narodima.

Razumljivo je da je Austro-Ugarska vlada shvatila značaj ovakvog zajedničkog djelovanja svih jugoslovenskih faktora. U kontekstu širih svjetskih zbivanja ona nije ostala skrštenih ruku nego je preduzela potrebne mjere kako bi se i sama obavijestila o aktivnosti jugoslovenskog pokreta. U tom pravcu je izdato naređenje Glavnom štabu austrougarske armije, odnosno obavještajnoj službi da u prioritetne zadatke uvrsti praćenje organizovanja i djelovanja jugoslovenskog pokreta u zemlji i u inostranstvu. Štaviše, u ovom poslu su zajednički radile austrougarska i njemačka obavještajna služba. Plod takve sinhronizovane akcije je i veoma opširan i detaljan izvještaj o organizovanju jugoslovenskog pokreta u SAD.[53]) Sadržaju i metodama djelovanja jugoslovenskog pokreta u SAD u ovom izvještaju je poklonjena posebna pažnja. Pored ostalog, u njemu se navode i imena aktivista jugoslovenskog pokreta na čelu s profesorom Pupinom, (preko 2.000 ličnosti), zatim redakcije novina, časopisa kao i drugih ustanova i institucija koje su se bavile jugoslovenskom propagandom.

Zajednički napori ovih dviju službi ispoljili su se u iscrpnim izvještajima o organizovanju jugoslovenskog pokreta i njegove aktivnosti u Engleskoj, Francuskoj i Švicarskoj.[54]) Posebna pažnja, razumije se, bila je posvećena radu jugoslovenskog pokreta u zemlji. Jedan takav izvještaj dostavio je Generalštab austrougarske armije svim nadležnim institucijama Monarhije.[55]) Potrebno je zato da ukratko sažmemo najznačajnije podatke koji su u toj akciji mogli biti prikupljeni.

U početku izvještaja tvrdi se s potpunom sigurnošću da su u svim jugoslovenskim zemljama (Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Sloveniji i Bosni i Hercegovini), već izabrani odbori čiji je zadatak da pripreme narod za novu državu — Jugoslaviju. Ovi odbori se vrlo intenzivno bave raznovrsnom propagandom: sa svojim članovima oni održavaju sastanke u različitim mjestima, obavještavaju članove o trenutnoj političkoj i privrednoj situaciji u zemlji, o preduzimanju potrebnih mjera i slično. Pored navedenog ovi od-

---

53) L. Đaković: »Tajne starih arhiva«. Almanah Matice iseljenika Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1974, str. 84—92.

54) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918. — XII RES. 6999. Bern 9. avgusa 1918. Izvještaj austrougarske obavještajne službe o organizovanju i aktivnosti jugoslovenskog pokreta u Engleskoj, Francuskoj i Švicarskoj.

55) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918. — XII RES. 89—98 od 2. 10. 1918. Izvještaj Glavnog štaba austrougarske armije o: »organizovanju i djelatnosti Jugoslovena« — dostavljen predsjedniku vlade Sándoru Wekerleu. Izvještaj je s obzirom na njegovu važnost istovremeno dostavljen i: predsjedniku Austrijske vlade, ministrima unutrašnjih poslova Austrije i Mađarske — zajedničkim ministrima odbrane, spoljnih poslova i finansija, a zatim štabovima korpusa: budimpeštanskom, zagrebačkom, temišvarskom i sarajevskom, kao i odgovarajućim odjeljenjima glavnog štaba armije, komandi ratne flote i carevoj vojnoj kancelariji.

bori ubiru članarinu. Imućniji plaćaju 1 krunu, a siromašniji 50 helera mjesečno.

Dne 10. aprila 1918. godine, prema navodima spomenutog izvještaja, u Sušaku je održano posebno tajno zasjedanje »Centralnog Jugoslavenskog komiteta«, na kome se uglavnom raspravljalo o situaciji poslije Wilsonove poruke Kongresu, kao i mjerama koje je u vezi s novostvorenom situacijom trebalo preduzeti, a u duhu Zagrebačke deklaracije. Diskutovalo se, kako se to u izvještaju tvrdi, i o budućoj jugoslovenskoj revoluciji, ali definitivan zaključak o njoj nije donesen. Međutim, na Sušaku je doneseno nekoliko drugih veoma važnih odluka. Tako je zaključeno da se uspostavi kontakt između jugoslovenskog pokreta u zemlji i Jugoslovenskog odbora u Londonu. Ova odluka je, prema tvrdnjama u izvještaju, već počela da se realizuje. Tako se kao potpuno provjerena činjenica navodi da već sada poštansku službu između Jugoslovenskog komiteta u Monarhiji i dr Ante Trumbića, tj. Jugoslavenskog odbora u Londonu, obavljaju podmornice koje u tu svrhu dolaze svaki put na drugo tačno označeno mjesto na Jadranu. Nadalje se, kao već provjerena činjenica, navodi da se prispjela pošta od strane »Jugoslovenskog komiteta« u Monarhiji na dr Trumbića odnosi na najrazličitija pitanja i traženje uputstava o akcijama i mjerama koje se u zemlji preduzimaju na rješavanju jugoslovenskog problema. Uputstva koja ovom poštom dolaze u »Jugoslovenski komitet« u Monarhiji od strane dr Ante Trumbića, tj. Jugoslavenskog odbora iz Londona pretpostavlja se u izvještaju da su u izvjesnoj saglasnosti s namjerama i politikom država Antante i Vlade SAD.

Kao razlog za ovakvu sumnju, navodi se u uputstvu »Jugoslovenskom komitetu«» u Monarhiji — da Jugoslovenski klub u Beču zajedno sa češkim i poljskim predstavnicima eventualne zahtjeve austrijskih političkih partija za ujedinjenjem sa Njemačkom smjesta proglasi veleizdajom, i da čine sve što mogu na planu odvraćanja Austro-Ugarske od saveza s Njemačkom, tj. da čine pokušaje da se on što više oslabi, ako ne i potpuno prekine.

Izvještačima je posebno palo u oči uputstvo jugoslovenskoj opoziciji u Monarhiji da se uskrati svako povjerenje Austrougarskoj vladi da ona ubuduće u bilo čemu može zastupati interese jugoslovenskih naroda.

Spomenimo ovdje i još neke pretpostavke austrougarske obavještajne službe vezane za sastanak u Sušaku. Tako se dalje navodi da je dogovoreno da se eventualni carev proglas ili manifest o rješavanju nacionalnog pitanja potlačenih nacija u Monarhiji potpuno odbaci. Zatim se u izvještaju navodi da je s političkim predstavnicima Bosne i Hercegovine, u pogledu međusobnog saobraćaja primanja i odašiljanja obavještenja, uspostavljena posebna kurirska služba, organizovana na strogo konspirativnom principu. Isto tako, iznosi se, da su se različite političke struje u jugoslovenskom pokretu složile u pogledu krajnjeg cilja, tj. stvaranja samostalne, suverene i nezavisne jugoslovenske države. Ovome je prema navodima (pretpostavkama) spomenutog izvještaja doprinijela činjenica što je na Zasjedanju u Sušaku navodno postignuta saglasnost da buduća forma nove jugoslovenske države bude republika, s tim da bi predsjednik bio biran po utvrđenom redu, prvo iz redova Slovenaca, zatim Hrvata, pa Srba. U izvještaju se dalje pretpostavlja da bi u tom slučaju porodice Karađorđevića i Njegoša dale svoje ostavke.

Na Zasjedanju u Sušaku usvojeno je i nekoliko konkretnih odluka. Tako je donesena odluka o formiranju nacionalne policije (garde). Njen zadatak bi bio da zaštiti narod od svih onih elemenata koji bi mu mogli škoditi. U datoj situaciji bilo bi potrebno zaštiti narod od nasilja, dakle, očuvati javni red i mir, te obezbijediti privatnu i državnu imovinu od pljačke. Nadalje, ove policijske snage bi prihvatile i eventualno pobunjene vojne jedinice, pa i pojedince da bi bili stavljeni pod kontrolu vlasti[56]). Njihov rad i aktivnost trajao bi sve do uspostave novog državnog poretka.

Druga usvojena odluka je da u datoj situaciji od strane »Jugoslovenskog komiteta« javnosti uputi proglas o stvaranju nove jugoslovenske države,[57]) u kome bi se stanovništvo upozorilo na red i mir, a obećala bi mu se i raspodjela velikih zemljoposjeda, kao i reformisanje crkvenih dobara, te oduzimanje dobiti od ratnih špekulanata i zelenaša.

Na Sušaku je bilo govora i o teritoriji nove države. Postignuta je saglasnost da se u trenutnoj situaciji ističu samo osnovni principi, kao što su: »Cjelokupna neprekinuta etnografsko-politička i geografska cjelina, gdje žive Srbi, Hrvati i Slovenci, bez obzira na postojeće pokrajinske ili državne granice«[58]) i slično. Pa ipak, na sastanku je na osnovu insistiranja i preporuke, koja je dobivena od dr Trumbića, odlučeno da se već sada izjavi da će se Trst s još nekim primorskim krajevima na osnovu narodnog samoopredjeljenja poslije rata odlučiti kome će definitivno pripasti.

Prema navodima istog izvještaja, za novu jugoslovensku državu već je predložena i nova himna, kao i državna zastava. Ona treba da bude plava, bijela i crvena, trobojnica što treba da znači da niko nije prvi, svaka nacija je samostalna i svi zajedno čine jednu cjelinu. Nadalje se tvrdi da Jugosloveni već sada imaju dvije milijarde zlatnika u vrijednosti od po dvadeset franaka. Ovaj novac bi trebalo nazvati »sokol«. Na jednoj strani zlatnika bio bi soko, a na drugoj početna slova SHS.

Na kraju izvještaja se ističe informacija da sile Antante i SAD predviđaju iskrcavanje (invaziju) na 13 bliže određenih mjesta u Dalmaciji i Hercegovini. Njihove jedinice bi potpomogli jugoslovenski dobrovoljci, pa ubrzo primorali Austro-Ugarsku da napusti ovu teritoriju.

Tvrdnje, pretpostavke i saznanja, o kojima govori spomenuti strogo povjerljivi izvještaj počele su se uskoro u određenom vidu obistinjavati. Tako već koncem aprila dr Anton Korošec će dati svoju prvu izjavu za štampu, a koju će kasnije i javno iznijeti u Parlamentu »da se jugoslovenskom pitanju niukom slučaju ne može oduzeti međunarodni karakter«.[59]) Time je

---

56) Prema navodima dr Ferde Čulinovića, iznesenim na Naučnom skupu održanom 1958. godine povodom 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske i stvaranja jugoslavenske države, (u već citiranom djelu Naučni skup, str. 20—21) sredinom 1918. godine po sudu dobrih poznavalaca prilika u austrougarskoj vojsci (kao na primjer Edmunda Glaise-Horstenau i drugih) u tzv. zelenom kadru je bilo oko 200.000 bjegunaca vojnika iz svih naših krajeva, koji su mjestimično raspolagali čak i artiljerijom.

57) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918. — XII RES. 89—98 od 2. 10. 1918. Izvještaj Glavnog štaba austrougarske armije o: organizovanju i djelatnosti Jugoslovena dostavljen predsjedniku mađarske vlade Sándoru Wekerlu.

58) Ibidem.

59) Pesti Napló (Peštanski dnevnik) br. 223, Budimpešta, 24. 9. 1918.

započela javna akcija na koju su se austrougarske vlasti već bile pripremile. Reakcija na ovakvu aktivnost Jugoslovenskog kluba i jugoslovenskog pokreta bila je izuzetno oštra. Tako će se, na primjer, u Mađarskom parlamentu zamjeriti ne samo Madarskoj nego i Austrijskoj vladi što nisu ništa preduzimale, »kada se već sasvim pouzdano zna sve o sadašnjim i budućim jugoslovenskim vođama, pa čak i njihovim telefonskim brojevima«.[60]) Sarkotić je otvoreno izjavio Tiszi da bi on, kada bi bio pitan, bosanskohercegovački, jugoslovenski i sve ostale komitete »strpao iza brave«.[61])

O prvim koracima udruženih političkih stranaka i njihovoj aktivnosti u pogledu realizacije odluka jugoslovenskog programa »Nacionalnog savjeta« usvojenih u martu i aprilu u Zagrebu, odnosno u Sušaku, nešto više saznajemo i iz izvještaja mađarskog predsjednika Vlade Sandora Wekerlea, podnesenog na sjednici Vlade dne, 13. jula 1918. godine o uticaju jugoslovenskog pokreta u Rijeci,[62]) Hrvatskom primorju, te u Međumurju, kao i mjerama koje u vezi s tim treba preduzeti.[63])

Na osnovu do tada prispjelih izvještaja Direkcije kraljevske mađarske policije iz Rijeke, kaže se u uvodnom dijelu Wekerleovog izvještaja, kao i na osnovu izvještaja Kraljevskog državnog tužilaštva, može se izvan svake sumnje zaključiti da je na spomenutom području od vremena koncentracije političkih stranaka u pogledu jugoslovenskog pitanja došlo do zapaženih političkih aktivnosti. Wekerlea posebno zabrinjava činjenica što su se, kako on to kaže, u jugoslovenskom kolu sada našli i državni službenici, navodeći imena onih koji su zaposleni kod Mađarsko-hrvatskog dioničkog društva i

---

60) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Posl. dnevnik 1910—1915. XXXIX-354-7-1. Govor Landauer Bele na sjednici Mađarskog parlamenta 18. juna 1918. godine o krahu bosanskohercegovačke i uopšte jugoslovenske politike vodećih krugova Monarhije.

61) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Odlomci iz dnevnika Stjepana Sarkotića Sinodski arhiv Ref. crkve — Tisza akta 21:43/28.

62) »Prema čl. 66. Hrvatsko-ugarske nagodbe (Zak. čl. 1. iz 1868) Rijeka je proglašena za »posebno tijelo pridruženo ugarskoj kruni« (»separatum sacrae regni coronae adnexum corpus«). (Do toga vremena) do 1868. Rijeka je de lege lata spadala u okvir Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, iako je imala posebno svoje autonomno uređenje. Od spomenute nagodbe Rijeka je izdvojena iz državnopravnog okvira Hrvatske, te iako nije otada potpala pod nominalni suverenitet Ugarske, ona je via facti bila pod kontrolom mađarskih državnih vrhova (napose posredstvom riječkog guvernera). To je stanje normirano spomenutom nagodbom (1868) kao privremeno, ali nikada kasnije nije s Ugarskom pravno konačno taj odnos uređen. Mađarskoj vladi nije ni trebalo takvog definitivnog akta (koji je s razvitkom političkih prilika postojao sve bezizgledniji). Velikomađarskim vrhovima više je odgovaralo (njima povoljno) faktično stanje, jer su oni zapravo upravljali Rijekom — sve do 29. oktobra 1918, kada je Sabor Hrvatske otcijepivši Hrvatsku od Austro-ugarske opozvao Hrvatsko-ugarsku nagodbu i grad Rijeku s lukom opet vratio (reinkorporirao) Hrvatskoj«.
F. Čulinović: citirano djelo, Naučni skup, str. 21.

63) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. K-40-1918-XVI-XX-RES. 3644 od 13. jula 1918. Izvještaj Sándora Wekerlea, predsjednika Mađarske vlade o: »Aktivnosti i uticaju jugoslavenskog pokreta u Rijeci, Hrvatskom primorju i Međimurju«, kao i projekat prijedloga mjera koje smatra da je neophodno potrebno preduzeti protiv jugoslovenskog pokreta podnesen na sjednici Vlade 13. jula 1918. godine.

Mađarske plovidbe u Rijeci, a još više da su uz ovu struju pristali gotovo svi riječki franjevci i kapucini. S obzirom na to da je katolički kler i u Međumurju, kao i u Hrvatskom primorju, počeo da prilazi jugoslovenskom pokretu — Wekerle kao hitnu prvu mjeru predlaže da se ovo crkveno područje izuzme ispod senjske biskupske jurisdikcije i stavi pod upravu mađarskih biskupa.

Druga mjera, koju Wekerle predlaže, bila je da se sve krivične prijave i mjere koje se odnose na jugoslovensko pitanje kao i cenzura štampe, izuzmu iz nadležnosti Državnog tužilaštva u Rijeci i stave pod nadležnost Budimpeštanskog tužilaštva. Nadalje je preporučio da se vojni garnizoni na ovom području pojačaju mađarskim jedinicama, a da se jedinice, sastavljene od drugih nacionalnosti, razmjeste po garnizonima izvan ovog područja. Wekerle je zatražio da se pojača saradnja s austrijskom administracijom u akciji na suzbijanju jugoslovenske aktivnosti. Naime, zbog veće strogosti, kako to Wekerle smatra, na mađarskom upravnom području, zborovi i dogovori jugoslovenskog pokreta održavaju se izvan njega, na austrijskoj strani. Kao primjer navodi se da je 7. aprila 1918. godine riječki Jugoslovenski odbor organizovao veliki narodni zbor u Zametu, na kome je prisustvovalo 600 članova jugoslovenskog pokreta iz Rijeke. Na zboru je govorio prof. Vjekoslav Špinčić koji je za ovu priliku doputovao iz Beča. On je svoj govor, kako se to kaže, počeo riječima da je doputovao iz Beča u Zamet da bi prisutne pozdravio u ime Jugoslavije. On je u nastavku govora naglasio da je cilj jugoslovenskog pokreta stvaranje suverene, nezavisne i slobodne jugoslovenske države. Špinčić je istakao da su svi Jugoslaveni braća, a svjetski rat je pokazao kako se jugoslovenski narodi znaju boriti za svoju slobodu. Na zboru je usvojena rezolucija stanovnika Sušaka i Rijeke u kojoj se jednodušno daje podrška jugoslovenskom programu, a svi prisutni potvrdili su još jednom da se od sada smatraju članovima jugoslovenskog pokreta, opunomoćujući Špinčića da te njihove odluke saopštiti na nadležnom mjestu. Na zboru je Augustin Juretić pozdravio prisutne u ime riječke i sušačke omladine, izražavajući svaku pomoć i podršku omladine jugoslovenskom pokretu.

Wekerle u svom izvještaju naročitu pažnju poklanja štampi. Za primjer su mu poslužile »Primorske novine«, koje su izlazile u Rijeci, a koje su u broju 86 iz 1918. godine, pored napisa »Sad ili nikad«, kako se to tvrdi, stalno donosile napise »nacionalnog potpaljivanja skoro revolucionarnog karaktera«.[64])

U izvještaju se nadalje konstatuje da je jugoslovenski pokret usvojio program za koji se uporno bori, a kome je osnovni princip, kako se u izvještaju doslovce kaže, »da svakoj naciji kojoj se ne dozvoljava slobodno raspolaganje samoupravnim pravom, ništa drugo ne preostaje nego spremnost da ga ostvari oružanom borbom«.[65])

Zbog toga što ove principe jugoslovenskog programa zastupa i gotovo sva štampa u jugoslovenskim zemljama, posebno »Primorske novine«, koje

64) Ibidem.
65) Ibidem.

su, prema izvještaju, »stalna literatura najrazličitijih slojeva Rijeke«, a koje izlaze u velikom tiražu, vlasti su morale zaplijeniti brojeve od 17. i 18. aprila, te 10. i 11. maja 1918. godine. Zbog takve djelatnosti štampe Wekerle je predložio vladi da na osnovu devetnaestog paragrafa, 13. člana Zakona iz 1912. godine zabrani izlaženje lista »Primorske novine«. On doslovce kaže: »Zbog poziva koji se odnosi na ostvarenje ujedinjenja svih jugoslovenskih naroda — po potrebi putem revolucije, što može uzrokovati uzbuđenja velikih razmjera, čak šta više i nemire, što ne bi pokvarilo samu harmoniju stanovništva koja je potrebna u interesu ratnog stanja među nacionalistima, nego može kočiti i ratobornost vojnika južnoslovenskih nacionalnosti i dio armije vezivati za ovo područje u cilju održavanja reda«.[66])

Iz ovog citata jasno se vidi kako je Mađarska vlada kvalifikovala aktivnosti »Nacionalnog savjeta« i kakav im je značaj pridavala. Zbog toga se u izvještaju, podnesenom na sjednici Vlade, uglavnom i govori o mjerama koje treba preduzeti na njegovom suzbijanju.

U izvještaju je nepovoljno ocijenjeno političko raspoloženje i u Međumurju, pa su predložene mjere za suzbijanje jugoslovenske propagande, slične onima u riječkom i hrvatsko-primorskom kraju.

Jugoslovenski pokret ipak nije iznenaden oštrinom reakcije na koju je naišao kod austrougarskih političkih faktora. On već nije mogao biti spriječen u svojoj aktivnosti, njegove akcije, štaviše, postaju sve efikasnije, jedinstvenije i, — što je osobito važno, otvorenije.

Da bismo nešto više potkrijepili tvrdnju o ovoj jedinstvenosti u vođenju akcija, poslužićemo se ovim dokumentima: Memorandumom bosanskohercegovačkih Srba, Hrvata i Muslimana, predatim Tiszi 21. septembra 1918. godine u Sarajevu, i Deklaracijom Slovenaca, Hrvata i Srba objavljenom također 21. septembra 1918. godine u Zagrebu. Oba ova dokumenta sadrže stavove u pogledu rješavanja jugoslovenskog pitanja.

Namjerno ili slučajno, ali u isti dan, tj. 21. septembra 1918. godine, dospjele su u javnost dvije jedinstvene akcije jugoslovenskog pokreta. U Sarajevu su predstavnici bosanskohercegovačkih Srba, Hrvata i Muslimana izrazili svoje stavove u pogledu rješavanja državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine. Ti stavovi su bili sadržani u Memorandumu, koji je uručen Tiszi, u kome je postavljen zahtjev da se jugoslovensko pitanje riješi u cjelini i na temelju prava samoopredjeljenja. Istoga dana usvojena je deklaracija Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, u kojoj se iznose identični stavovi, kao i u sarajevskom Memorandumu. Oba ova dokumenta su upadljivo slična, po sadržaju, kao i po metodološko-stilističkom iznošenju stavova. Očito je da je u njihovoj razradi bila angažovana ista redakcijska grupa, što znači da su već mnogo ranije bile utvrđene političke platforme, a prema tome i usaglašeni stavovi i mišljenja. Isključeno je da bi Danilo Dimović, kako on sam naglašava, bio autor Sarajevskog memoranduma. To je uočljivo ako usporedimo, odnosno konfrontiramo tekstove:

66) Ibidem.

Sarajevski memorandum:[67])

»Mi se osjećamo jedno, sa svom našom istokrvnom braćom Srbima, Hrvatima i Slovencima ma gdje oni bili. Mi znamo da na kugli zemaljskoj ne možemo odvojeno živjeti, nego da nas već naš položaj upućuje na iskren i pošten sporazum sa geografski najbližim narodima.

Naše narodno pitanje ne može se rješavati bez naroda, ono se ne smije samo djelimično rješavati nego u cjelini i to na temelju narodnog samoopredjeljenja. Svako drugo rješenje u koje ubrajamo i direktno i bez narodne privole prisajedinjenje Ugarskoj, bilo bi nasilje, koje bi vodilo najgorim posljedicama za unutrašnju sigurnost i spoljašnji mir. Napaćena duša našeg napaćenog i jedinstvenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, ako budemo nasiljem i nepravdom raspomadani, proći će mučenički put borbe da u njemu sa gori i propadne ili da postigne svoju slobodu i jedinstvo . . .«

Zagrebačka deklaracija[68])

»Upirući se, dakle, na pravo uvijek u našem narodu budno — da svaki narod ima pravo da živi svojim vlastitim životom u ime naroda Slovenaca, Hrvata i Srba izjavljujemo, da potpuno i svestrano usvajamo misao sveopšteg mira, koji se ima osloniti na pravo samoopredjeljenja naroda, u međunarodnom već priznatom smislu, da sam narod ima odlučiti o svome životu te zaključiti hoće li utemeljiti samostalnu državu ili sačinjavati državnu cjelinu u zajednici sa drugim narodima. To pravo samoopredjeljenja zahtijevamo i za narod Slovenaca, Hrvata i Srba, ma gdje oni živjeli i tražimo da slobodna provedba toga prava bude međunarodno zajamčena.«

---

67) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. Sinodski arhiv Ref. crkve Tisza akta 20:41/160/1-7 i 20:41/159/1-3.

Originalni primjerak teksta »Jugoslavenskog memoranduma« na srpskohrvatskom jeziku sa svojeručnim potpisima njegovih podnosilaca koji su u Sarajevu bosanskohercegovački predstavnici predali grofu Istvánu Tiszi 21. septembra 1918. godine. Inače, Ferdo Šišić je, kako izgleda, objavio verziju njemačkog prevoda Sarajevskog memoranduma koja je zbog austrougarske cenzure nepotpuna. To sam ustanovio uporedbom originalnog teksta memoranduma na srpskohrvatskom jeziku sa svojeručnim potpisima njegovih podnosilaca s objavljenim Šišićevim tekstom. Isti je slučaj i s odgovorom Istvána Tisze Delegaciji. Tako, na primjer, nedostaju čitavi pasusi kao na primjer: »U Mađarskoj uglavnom nije bilo takvih osuda. Dobra naroda na svim teritorijama u Jugoslaviji uništile su ratne operacije i oštećeni nisu obeštećeni. Naš Sabor je prihvatio prijedlog zakona o uvođenju srpsko-hrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini, pošto je stanovništvo Bosne i Hercegovine isključivo srpsko-hrvatsko. Ne samo da ovaj zakon nisu potvrdili, nego i bez obzira na to da je pred potvrđenje postojalo, njemački jezik se na vanredan način širi u javnom upravljanju putem naredbe i politike. Istovremeno je iz javne uprave prognana ćirilska azbuka, koja je svima nama draga i sveta. Ove metode potiču od vođa centralista, koji svoje ciljeve žele postići putem jedinstvenog njemačkog jezika«.

Isti je slučaj i s objavljenim Tisinim odgovorom bosanskohercegovačkoj delegaciji koja mu je predala Memorandum.

68) Nedeljni politički časopis »La Serbie« (»Srbija«), Ženeva 21. oktobra 1918. Originalni tekst Deklaracije Slovenaca, Hrvata i Srba kao i komentar o njoj u uvodniku spomenutog lista. Deklaracija je usvojena i potpisana u Zagrebu 21. a ne 24. septembra, kako se to donosi u Šišićevim dokumentima.

Realizaciju programa u oktobru 1918. g. uzeo je u svoje ruke dr Antun Korošec, poslanik Parlamenta i predsjednik Jugoslovenskog kluba. On je 2. oktobra, poslije čitanja Deklaracije Slovenaca, Hrvata i Srba, usvojene u Zagrebu, u Parlamentu izjavio da su politički predstavnici Bosne i Hercegovine svoje iste zahtjeve iznijeli u Memorandumu koji su 21. septembra predali grofu Tiszi s molbom da ih dostavi caru Karlu, te od Parlamenta zatražio da oba ova dokumenta prihvati kao jednu cjelinu u pogledu rješavanja jugoslovenskog pitnjaa.[69])

Potrebno je još napomenuti da je na zajedničkom sastanku predstavnika Češkog saveza, Jugoslovenskog kluba, Poljskog kluba i Poljske nacionalne partije, održanog 1. oktobra 1918. godine u Beču, zaključeno da se narodima Bosne i Hercegovine u povodu njihovog držanja pred Tiszom, i predaje Memoranduma, uputi sljedeći telegram:

»Na zajedničkom sastanku Čeških, Poljskih i Južnoslovenskih predstavnika sa radošću smo primili k znanju, o tom muškom i gordom držanju, koje su bosanska braća ispoljili prilikom posjete Tisze Ištvana prenapaćenoj Bosni i Hercegovini. Posebno nas raduje da su među njima i muslimanski predstavnici.

Ponosni smo na to da su naša braća sa predstavnicima izumirućeg režima tako govorili, kako dolikuje predstavnicima jedne demokratije i nacionalne slobode, koja se tek stvara. Istinite su riječi slavenskog pjesnika: Postoje još orlovi na hridinama Evrope!«[70])

Telegram je prenijela cjelokupna štampa Monarhije.

Članovi Jugoslovenskog kluba nisu dozvolili da ih protivnik zbuni, oni će ostati i dalje uporni, insistirajući na realizaciji programa izraženog u dva dokumenta. Tako će Korošec dne 8. oktobra 1918. godine u Bečkom parlamentu izjaviti u ime Kluba jugoslovenskih poslanika da diskusija o Parlamentu nema nikakve vrijednosti za Južne Slavene,[71]) dok će 15. oktobra, na Zasjedanju austrijske delegacije, poslije izjave poljskih predstavnika da se »od danas smatraju građanima nezavisne, slobodne i suverene Poljske države«[72]) solidarišući se sa njima pročitati sljedeću izjavu:

»Pošto Wilson u noti od 8. februara za glavne principe vladavine predpostavlja pravo samoopredjeljenja naroda, ni jedan se narod ne može držati pod tuđom vladavinom bez svoga pristanka i doprinosa. Mi smo već ranije izjavili da se nikada nećemo priključiti takvoj zamisli koja ne objedinjava sve Slovence, Hrvate i Srbe u posebnu saveznu državu, jer samo na ovaj[73]) način možemo obezbijediti naš nesmetani samostalni razvoj«. Korošec će dalje izjaviti da poslanici Jugoslovenskog kluba još sarađuju s postojećim austrougarskim predstavničkim tijelima samo zato da bi se što prije sklopio mir. U tom smislu on je postavio vladi pitanje da li je ona voljna sklopiti mir ili bi to prepustila novooformljenim nacionalnim vladama. Korošec se pri tome ponovo pozvao na Deklaraciju Slovenaca, Hrvata i Srba, kao i na Bosanskohercegovački memorandum, što je, kako je on istakao, Parlament primio na znanje 2. oktobra. Nadalje je insistirao »da se nigdje, pa ni

69) »Az Ujság« (Novine) br. 230, Budimpešta, 2. oktobra 1918.
70) »Az Ujság« (Novine) br. 236, Budimpešta, 9. oktobra 1918.
71) »Az Ujság« (Novine) br. 242, Budimpešta, 16. oktobra 1918.
72) Ibidem.
73) Ibidem.

na mirovnim pregovorima, ne smije i ne može odlučivati o sudbini jugoslovenskih naroda bez njihovog cjelokupnog sudjelovanja.[74])

Jugoslovenski klub u Bečkom parlamentu postigao je s poslanicima ostalih slavenskih naroda u Monarhiji (Česima i Poljacima) potpunu jedinstvenost u vođenju akcija u pogledu rješavanja nacionalnog pitanja. Tome u prilog govore sljedeće činjenice:

U Ljubljani je dne 16. avgusta 1918. godine, u prisustvu predstavnika iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne i Hercegovine, te Poljske i Čehoslovačke, održana konstituirajuća sjednica »Slovenačkog nacionalnog savjeta«.[75]) Za predsjednika je, dakako, jednoglasno izabran dr Anton Korošec. Istovremeno su izabrani i članovi, koji će taj Savjet (Vijeće) predstavljati u Jugoslovenskom nacionalnom vijeću čije će sjedište biti u Zagrebu.

Sljedećeg dana, tj. 17. avgusta, održano je savjetovanje sa svim predstavnicima slavenskih naroda. Pored plenarnog zasjedanja, ovaj skup je radio i u dvije komisije. U prvoj su slavenski predstavnici razmatrali privredna, a u drugoj politička pitanja.

U komisiji za politička pitanja uvodni referat održao je poljski delegat Glombinski. On je govorio o budućim ustavima nove jugoslovenske, čehoslovačke i poljske države, kao i o međusobnim odnosima novostvorenih slavenskih država. Čehoslovački delegat Klofač referisao je o političkoj situaciji i o poduzimanju zajedničkih konkretnih akcija kako od strane novostvorenih »Nacionalnih savjeta« tako i Delegacija nacionalnosti u postojećim predstavničkim i državnim tijelima Monarhije.

Klofač je, između ostalog, izjavio da u cijeloj Čehoslovačkoj više nema ni jednog čovjeka koji bi povjerovao da je sa Bečom ili Budimpeštom moguće vršiti bilo kakve pregovore, pa je, prema tome, isključen i bilo kakav kompromis. On je nadalje konstatovao da je prestala češka naivnost prema Dvojnoj monarhiji i da su austrougarski vlastodršci u velikoj epohi i izgubili glavu, pa da ne znaju šta rade. Zato, po njegovom mišljenju i ne treba gubiti vrijeme ni u pomisli na bilo kakvu saradnju s predstavnicima postojećeg režima koji već sasvim sigurno nestaje, nego da treba svu snagu i energiju posvetiti novoj demokraciji i slobodi u kojoj će sam narod odlučivati o svojoj sudbini i budućnosti. Klofač se zatim slikovito izrazio da je narod nakon Feherheđa preživio lihtenštajnsku vojsku, hiljadu osam stotina četrdeset i osme Bahove husare, a evo već sada je potpuno sigurno da će se preživjeti i sadašnji Husarek. Apelovao je na slavensku štampu da se suprotstavi raznovrsnim izmišljotinama i lažima režima, založio se za apsolutno jedinstvo i akciju svih demokratskih snaga protiv tuđe vladavine i eksploatacije. Izrazio je uvjerenje da dijeli mišljenje svih prisutnih da treba nastaviti akciju, kako je rekao: »čeličnom voljom u kojoj se ništa ne smije zaboraviti.[76])

74) Ibidem.

75) Nedeljni politički časopis »Československa Samostatnost« (Čehoslovačka samostalnost) br. 3, Pariz, 4. septembra 1918. godine. Ovaj čehoslovački časopis donio je veoma iscrpnu informaciju o zasjedanju Slovenačkog nacionalnog vijeća održanog 16. avgusta 1918. godine u Ljubljani, kao i kompletne govore čehoslovačkih i poljskih predstavnika održane 17. avgusta 1918. godine na ovom skupu pod naslovom »Lublanske slavnosti« (Ljubljanske proslave).

76) Ibidem.

Delegat Škarbek je zahtijevao da se Nijemcima jasno stavi do znanja da ako oni imaju program teritorijalne okupacije od Baltika do Bagdada neka računaju sa otporom Slavena na život i smrt u jedinstvenoj teritoriji od Gdanjska do Trsta.[77])

Gotovo svi prisutni su uzeli učešća u diskusiji o privrednim i političkim pitanjima Monarhije.

Skup je na kraju jednoglasno usvojio zajedničku rezoluciju koju je pročitao jugoslovenski delegat Srđan Budisavljević:[78])

»U Ljubljani je 17. augusta 1918. godine održana zajednička konferencija kojoj su prisustvovali poljski, čehoslovački i jugoslavenski delegati. Učesnici konferencije zanimali su se za sva kulturna, privredna i politička pitanja sadašnjosti i budućnosti slavenskih naroda. Usvajajući kao polazni princip pravo naroda na samoopredjeljenje, na osnovu koga će biti i regulisani međudržavni odnosi — predstavnici spomenutih slavenskih naroda su se jednoglasno sporazumjeli u osnovnim pitanjima, kao i u pitanju zajedničke taktike u interesu postizanja krajnjeg cilja.«[79])

Dakle, u augustu 1918. g. postojao je već zvanični javni dokumenat u kome se kaže da je postignuta jednoglasnost o zajedničkoj taktici za postizanje ciljeva narodnog oslobođenja Slavena u Monarhiji.

Na aktivnost Jugoslovenskog odbora i Kraljevske srpske vlade u pogledu međunarodne verifikacije osnovnih principa Krfske deklaracije, a samim tim i pokušaja da se jugoslovenskom pitanju dâ javni karakter, nailazimo još od samog njenog usvajanja 20. jula 1917. godine, dakle više od godinu dana prije ljubljanskog sastanka.

Naime već 9. avgusta 1917. godine predsjednik Srpske vlade Nikola Pašić, prilikom svoje posjete Londonu i razgovora koji je vodio sa predsjednikom vlade i ministrom spoljnih poslova, pokrenuo je pitanja koja su kao zajednički stav Srpske vlade i Jugoslovenskog odbora formulisana i usvojena u Krfskoj deklaraciji.[80])

Spomenućemo ovdje izjave koje su poslije ovih razgovora dali Nikola Pašić, ministar spoljnih poslova, kao i predsjednik vlade Velike Britanije, iz čijih nejasnih formulacija se može zaključiti da Engleska vlada još ne prihvata, ili bar se ne izjašnjava o Deklaraciji. To je i navelo Pašića da u svojoj izjavi vješto i uopšteno formuliše problem ujedinjenja jugoslovenskih naroda, zaobilazeći suštinska pitanja.

Pošteni mir, izjavio je Pašić, možemo prihvatiti samo tako da bude pravedan prema svim zainteresovanim nacijama. Prvi preduslov takvog mira treba da bude kažnjavanje svih onih koji su podstakli i uzrokovali ovaj veliki svjetski požar. Pravedan mir možemo osigurati samo tako ako se oslobode svi narodi austrougarskog jarma, ako se Francuskoj povrati Elzas i Lotaringija, ako Italijani izvrše sjedinjenje sa svim neoslobođenim krajevima, ako se Česi i Slovaci ujedine i postanu nezavisni, te ako se riješi pitanje Poljaka i Rusina.[81])

77) Ibidem.
78) Ibidem.
79) Ibidem.
80) Pesti Napló (»Peštanski dnevnik«) br. 199, Budimpešta, 10. avgusta 1917.
81) Ibidem.

Ministar spoljnih poslova Velike Britanije sir Robert Cecil rekao je da je Srbija na svoje saveznike prebacila takvu obavezu koja nije ništa manja nego obaveza primljena u slučaju Belgije. Za patnje, nastavio je on, mi treba da omogućimo potpuno oslobođenje Srbije.[82])

Predsjednik vlade Lloyd George bio je u svojoj izjavi, reklo bi se, sentimentalno-pjesnički raspoložen, ali još više neodređen. »Moje srce pripada Srbiji« — rekao je on. »Djelo je i Srpske vlade da je svjetska civilizacija prihvatila izazov pruskog varvarstva. Ja vjerujem u takav narod, koji zna opjevati svoje poraze. Srbija je uvijek bila sjajna. Sada je stigao dan obračuna. Nacija koja opjeva svoj poraz je besmrtna. Prvi uslov mira je potpuno obnavljanje Srbije bez ikakvih rezervi. Ma koliko trajao rat oslobođenje Srbije je pitanje časti za Engleze. Englezi ovdje još jednom pružaju prijateljsku ruku Srbiji. Mi hoćemo zajednički napredovati preko rata do njenog završetka« — zaključio je Llyd George.[83])

U takvim prilikama i međunarodnoj konstelaciji razvijala se u 1918. godini aktivnost Jugoslavenskog odbora u Londonu i Nacionalnog vijeća u zemlji.

Kraćim opisivanjem nekih važnijih događaja koji su slijedili želimo da potkrijepimo tvrdnju da su sve aktivnosti potlačenih nacionalnosti, prije svega slavenskih naroda, u Austro-Ugarskoj Monarhiji preduzimane u saglasnosti sa svojim nacionalnim pokretima u zemlji i inostranstvu; u našem slučaju s Jugoslovenskim odborom u Londonu. Ta aktivnost je, prije svega, bila usmjerena na borbu da jugoslovensko, čehoslovačko i poljsko nacionalno pitanje dobije međunarodni karakter, a da se izuzme od upornog insistiranja Austro-Ugarske da bi uređenje međunacionalnih odnosa trebalo da bude unutrašnja stvar Habsburške Monarhije. Zajedničko vođenje svih akcija na ovom planu i njihovo koordiniranje uz veoma dobru međusobnu obaviještenost naročito dolazi do izražaja, kako je to već rečeno, od početka 1918. godine, tačnije od januarske Wilsonove poruke američkom Kongresu.

Dne 18. oktobra 1918. godine stigao je Wilsonov odgovor na notu Austro-Ugarske, upućenu septembra mjeseca predsjedniku i Vladi SAD.[84]) U odgovoru se, kao što je to poznato, konstatuje da se u vremenu od prve Wilsonove poruke Kongresu do prijema septembarske note mnogo što promijenilo, tako da Vlada SAD sada priznaje: »da postoji ratno stanje između Čehoslovačke te Njemačke i Austro-Ugarske carevine, i da je Čehoslovačko narodno vijeće de facto ratujuća vlada koja je snabdjevena potrebnim autoritetom da upravlja vojničkim i političkim poslovima Čehoslovačke. Ona je također na najdalekosežniji način priznala da su narodne težnje Jugoslavena za slobodom pravedne. S toga predsjednik više ne može priznati puku autonomiju ovih naroda kao osnovu za mir, već je »prisiljen zahtijevati da budu oni a ne on suci o tomu kakve će akcije od strane Austro-Ugarske vlade zadovoljiti težnje i shvaćanja ovih naroda o njihovim pravima i njihovom određenju kao člana u porodici naroda«.

»Jugoslovenski nacionalni savjet« je smatrao da je usvojeni zajednički zaključak iz aprila 1918. godine potpuno izvršio, tj. da se svojom aktivnošću izborio da se Austrougarskoj vladi uskrati povjerenje i pravo zastupanja ju-

82) Ibidem.
83) Ibidem.
84) F. Šišić, citirano djelo, Dokumenti, str. 179.

goslovenskih naroda. Uostalom, Wilson to u svome odgovoru na austrougarsku notu od 18. oktobra decidno i kaže. Međutim, o novostvorenoj situaciji- kao i o Vilsonovom odgovoru, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba je posredstvom Ante Trumbića bilo i prije uručivanja odgovora Vlade SAD na austrougarsku notu obaviješteno o njenom sadržaju. Naime, Narodno vijeće je već 17. oktobra zasjedalo u Zagrebu, pripremajući deklaraciju, a 18. i 19. oktobra dalo i svoje saopštenje o Wilsonovoj noti. Ono je zato dne 19. oktobra 1918. objavilo deklaraciju u pet tačaka.[85])

1) »Tražimo ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda, Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom geografskom teritoriju bez obzira na ma koje pokrajinske ili državne granice u kojima danas žive — u jednu jedinstvenu, potpuno suverenu državu, na načelima političke i ekonomske demokracije, što u sebi sadržava dokidanje svih socijalnih i ekonomskih nepravda i nejednakosti.

2) Tražimo da na budućoj Mirovnoj konferenciji bude naš narod jedinstveno zastupan po svojim narodnim izaslanicima.

3) Prema tome, otklanja Narodno vijeće osnovu rješenja našeg Narodnog pitanja sadržavanu u austrijskom carskom manifestu od 16. o . m., a isto tako i svaki drugi budući prijedlog, koji bi išao za tim, da se naše narodno pitanje riješi djelimično i da mu se oduzme njegov međunarodni značaj.

4) Narodno vijeće drži da će se jedino ostvarenjem ovih zahtjeva i načela zajamčiti trajan mir među narodima, udruženim i slobodnim državama, a time omogućiti savez naroda i opće razoružanje.

5) Narodno vijeće izjavljuje, da će se, prema općim načelima demokracije, svim inim narodnim manjinama u državi Slovenaca, Hrvata i Srba osigurati slobodni razvoj, a susjednim državama u zaleđu omogućiti i osigurati trgovačko-prometni prilaz na more, a da to ne dira u našu teritorijalnu cjelokupnost i državnu suverenost.«[86])

Reagovanje Jugoslovenskog odbora u Londonu na Wilsonovu notu od 18. oktobra i Deklaraciju Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba dne 19. oktobra 1918. godine izraženo je u uvodnom članku nedjeljnog političkog časopisa »Srbija«, koji je izlazio u Ženevi.

»Već smo više puta tvrdili«, ističe se u tom uvodniku »da se rješavanje austro-mađarskog pitanja više ne nalazi u rukama vođa dualističke Monarhije i njena sudbina ne zavisi više od vladara i dinastije, nego jedino od onih koji je sačinjavaju — od njihove slobodne volje i stremljenja.

Ovo stanje smo uvijek imali pred očima kada smo izjavljivali da više nikakve političke kombinacije ne mogu spasiti Monarhiju od propasti. Naš se stav mnogima činio rizičnim, no on je sada dobio vječito potvrđenje u odgovoru predsjednika Wilsona na posljednju austro-ugarsku notu. Ovaj odgovor koji priznaje pravo slobodnog raspoloženja vlastitom sudbinom — odlučio je sudbinu dunavske Monarhije.

Kao predsjednik demokratske vlade, Wilson je odbio pregovore sa takvom vladom od koje je većina naroda povukla povjerenje za rukovođenje državom i njeno predstavljanje. Ma koliko se činilo odgovor predsjednika

85) Ibidem.
86) Ibidem, str. 180—181.

SAD smjelim kada se čuje prvi put, on nije ništa drugo nego logička posljedica situacije stvorene posljednjih dana i mjeseci. Predsjednik Wilson podsjetio je austrijsko-mađarsku vladu da su veoma značajni događaji nakon njegove poruke od 8. januara doveli do izmjene njegovog stava i odgovornosti SAD. Američka vlada priznajući da Jugoslaveni imaju pravo na slobodu, da su Česi zaraćeni narod i da je njegov nacionalni savjet — vlada češke nacije pravilno shvata da se ne može jednostavno novim mirom prihvatiti i anketiranje ovih naroda. Zato je i preporučeno austrougarskoj vladi, da sami narodi Monarhije procijene kakve mjere treba da preduzme Austrougarska imperija da bi ispunila njihove aspiracije.[87])

U članku se, nadalje, konstatuje kao poznata istina da se narodi Austro-Ugarske, jedan za drugim, žele osamostaliti i odvojiti od matične države još prije nego što ona konačno ne izdahne. »Austrija će danas propasti pod teretom svojih brojnih teških grešaka i nerazumijevanja duha vremena. Od 11 nacionalnosti koje žive na njenoj teritoriji, neće se naći ni jednog čovjeka koji će plakati nad sudbinom Monarhije«.[88])

Interesantan je zaključak ovog članka: »Stari car Franjo Josip imao je dobro predosjećanje kada je na vrijeme sklopio oči. U njegovom pogrebu učestvovale su još sve nacionalnosti, nadajući se da će sa njim zajedno sahraniti i zlu sudbinu svojih naroda. Međutim, za mrtvačkim sandukom Austro-Ugarske koju ćemo sutra sahranjivati, osim nekoliko magnata i nadvojvoda, koji će u stvari doći da oplakuju gubljenje svojih privilegija i titula, niko drugi neće biti«.[89])

Tako su tekli događaji, viđeni kroz prizmu jugoslovenskog pokreta kod svih naših naroda koji su živjeli pod upravom Austro-Ugarske između dvije Wilsonove poruke.

Jugoslovenski odbor u Londonu bio je kroz čitav ovaj period veoma aktivan u vođenju i koordiniranju zajedničkih akcija sa Srpskom vladom, naročito u pravcu formiranja i međunarodnog priznanja nove jugoslovenske države. Naravno, ovoj vrsti aktivnosti morala se poklanjati isto tako velika pažnja, jer bez rješavanja pitanja međunarodnog karaktera, ne bi se mogao postići krajnji cilj oslobođenja jugoslovenskih naroda.

Nužno je zato da makar i ukratko sagledamo akcije koje su vođene u međunarodnim razmjerama, prije svega kod vlada zemalja Antante, u pogledu rješavanja jugoslovenskog pitanja. Kada je riječ o saradnji s Vladom Kraljevine Srbije, platforma od koje se polazilo data je u Krfskoj deklaraciji, dakako samo kao osnovno polazište i princip. Put do njene realizacije zahtijevao je još mnogo napora i umješnosti. Razumije se, da su među samim, da ih tako nazovemo, jugoslavenskim faktorima (Jugoslavenskom odboru, Srpskoj vladi i Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba) postojala još mnoga neusaglašena pitanja i pogledi u odnosu na novu državu. Sigurno su i u inostranstvu postojale snage koje su, prihvativši osnovna načela samoopredjeljenja naroda iz svojih posebnih interesa, različito tumačilo ove principe. Trebalo je još mnogo truda i strpljenja da se usklade stavovi i mišljenja.

87) Nedeljni politički časopis »La Serbie« (»Srbija«), br. 40, god. III, Ženeva, 29. oktobra 1918.
88) Ibidem.
89) Ibidem.

Znamo da je u ovom periodu 1918. godine i u krugovima Austro-Ugarske došlo do zapažene aktivnosti u pogledu rješavanja državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine i jugoslovenskog pitanja u cjelini. Treba se prisjetiti misije grofa Tisze, kao i Sarkotićevog nastojanja da vojnim i političkim metodama utiče i na samog vladara u pogledu promjena stava i političkog kursa prema jugoslovenskom pitanju, kao i obavezama prema Njemačkoj, tražeći zaključivanje separatnog primirja. Ne smijemo ispustili iz vida, dakle, i potcijeniti mnogobrojne akcije Mađarske vlade. Sve je ovo imalo svoju uzročnu vezu u istoj takvoj aktivnosti država Antante i jugoslovenskog pokreta. I ovi forumi su razrađivali uslove za uklapanje mira u okvire međunarodnog karaktera rješavanja pitanja potlačenih nacionalnosti u Monarhiji. Iz veoma pouzdanih obavještajnih izvora saznalo se da će uskoro doći do krupnih promjena, prije svega u vezi s češkim i jugoslovenskim pitanjem, kao i u stavovima SAD. Razumije se, da je i Austro-Ugarska s tim računala, pa je i ovih mjeseci pokušavala da nađe neko svoje rješenje. Stoga ćemo se ponovo poslužiti podacima jednog takvog veoma iscrpnog izvještaja austrougarske obavještajne službe u kome se, između ostalog, navodi[90]) da je između italijanskog ministra spoljnih poslova Sonina i predsjednika vlade Orlanda došlo do sporazuma o jugoslovenskom pitanju. Dakle, postojeći nesporazumi u samoj vladi u odnosu na jugoslovensko pitanje koji su bili veoma pažljivo i intenzivno razmatrani u gotovo cjelokupnoj štampi zapadne Evrope tada su već bili prevaziđeni. U izvještaju obavještajne službe se, štaviše, konstatuje da je Italijanska vlada uputila notu svim savezničkim vladama, te izdala saopštenje za štampu u kome to potvrđuje. Ovim dokumentima Italijanska vlada se saglašava sa stremljenjima jugoslovenskih naroda i za slobodom i nezavisnošću, kao i konstituisanjem jedne slobodne države.

Ova izjava je, prema citiranom izvještaju, sa zadovoljstvom prihvaćena u javnosti. Jednoglasna je ocjena, izražena i u štampi, da je ovaj korak Italijanske vlade najznačajnija činjenica njene ratne politike. Time se i stanje u pogledu jugoslovenskog pitanja iz temelja i potpuno izmijenilo. »Najviše zainteresovana nacija priznala je pravo Južnim Slavenima za samostalnom i suverenom državom.[91]) Jugoslavija će, prema tome, od sada sa istim pravom iznositi svoje zahtjeve, i boriti se za ratne ciljeve, kao i Češka. Tako je Italija bila prva država koja je priznala zahtjeve nove nacije i o tome obavijestila cijeli svijet«.[92])

Obavještavajući zajedničkog ministra spoljnih poslova o rezultatima aktivnosti jugoslovenskog pokreta za nezavisnost, u izvještaju se govori o raspoloženju i spremnosti Italijanske vlade da ispuni i mnoge druge uslove. Tako se, na primjer, tvrdi da je poslije septembarskog sastanka predsjednika Italijanske vlade Orlanda i ministra spoljnih poslova Sonina s predsjednikom Srpske kraljevske vlade Pašićem i predsjednikom Jugoslovenskog odbora Trumbićem, italijanska štampa počela da stvara odgovarajuće raspoloženje, izražavajući želju da (Italijanska) vlada ispuni i druge zahtjeve

90) Magyar országos levéltár (Mađarski državni arhiv) u Budimpešti. M. E. 1918-XII-RES-720-3215, Bern, 4. oktobra 1918. Izvještaj austrougarske obavještajne službe o organizovanosti i diplomatskoj aktivnosti jugoslovenskog pokreta — sa pregledom pisanja zapadnoevropske štampe o jugoslovenskom pitanju.
91) Ibidem.
92) Ibidem.

predsjednika Srpske kraljevske vlade. Na prvom mjestu istican je zahtjev o ujedinjenju svih Jugoslovena sa Srbijom.

Predsjednik Jugoslovenskog odbora Ante Trumbić bio je očito zadovoljan razvojem događaja i postignutim rezultatima. On se na putu iz Rima u Pariz, kamo je išao na pregovore i konsultacije s Francuskom vladom, a gdje se našao i Nikola Pašić, zadržao kratko vrijeme u Ženevi, gdje je primio urednika lista »Journal de Geneve«, kome je dao izjavu.[93]) Trumbić je bio posebno zadovoljan razgovorima u Rimu, odajući priznanje svim onim italijanskim krugovima koji su s otvorenim simpatijama pratili konstituisanje jugoslovenske države. Ante Trumbić je tom prilikom naglasio da je takav tok događaja u interesu i samih Italijana, jer udaljavanje Nijemaca od obala Jadranskog mora, mora biti zajednički cilj jugoslovenskog i italijanskog naroda. Što se tiče teritorijalnih pitanja, Trumbić je izjavio da će se ona riješiti između Italije i Jugoslavije, a na osnovu principa koji će se utvrditi na mirovnoj konferenciji. On je time očito mislio na princip nacionalnog samoopredjeljenja. Znamo, međutim, da su kasnije, u Rapallu, stvari pošle i otišle drugim tokom, zašto je dijelom bio kriv i Nikola Pašić.

Interesantno je istaći i još dva pitanja kojima se Ante Trumbić u svojoj izjavi pozabavio. On je posebno naglasio solidarnost svih stranaka buduće jugoslovenske države koja je rezultirala u činjenici da je organizacija »Jugoslovenski pokret« tada već prerasla u jedinstvenu narodnu organizaciju. Nastao kao logička reakcija na izrabljivačku austrougarsku politiku u jugoslovenskim zemljama, on je bio riješen da se bori na život i smrt za slobodu naroda u samostalnoj i suverenoj državi. Trumbić je zatim istakao da će solidarnost jugoslovenskog pokreta sa češkim, slovačkim i poljskim narodnim predstavnicima doći do potpunog izražaja na sljedećem zasjedanju Bečkog parlamenta. Potpuna opstrukcija predstavnika slovenskih naroda dovešće Austrijsku vladu, tako je mislio Trumbić, do ostavke. Opozicija Jugoslavena u Austro-Ugarskoj Monarhiji ogleda su u masovnom bježanju vojnika s oružjem i opremom u planine, gdje ih prihvata i hrani stanovništvo. Na osnovu svega ovoga Ante Trumbić zaključuje da akcija jugoslovenskih naroda predstavlja veliki prilog u borbi sila Antante protiv austronjemačkog savezništva. Prisno i iskreno priključivanje jugoslovenskih naroda saveznicima, smatrao je on, obavezuje ih da jugoslovenskim narodima dodijele ono javno priznanje koje oni i sami zaslužuju.

Ante Trumbić je prije svog dolaska u Pariz, a nakon postignutih rezultata u pregovorima s Italijanskom vladom, morao posebno naglasiti jedinstvenost jugoslovenskog pokreta i zbog sljedećih činjenica.

Početkom septembra 1918. godine u zapadnoevropskoj štampi pojavila se serija članaka u kojima se tvrdilo da među postojećim političkim partijama u jugoslovenskim zemljama pod austrougarskom upravom postoje nejedinstvenost i različitost u pogledima i stavovima oko stvaranja jugoslovenske države.[94]) Tako je pariski »Eclair« dne 7. septembra 1918. godine objavio članak preuzet iz italijanskog lista »Il resto del Carlino«.[95]) o strankama koje su se, navodno, sukobile na jugoslovenskom pitanju. S obzirom na to da je ovaj članak veoma nepovoljno uticao na javnost, Jugoslovenski odbor

93) Ibidem.
94) Ibidem.
95) Ibidem.

je odmah reagovao dajući ispravku koji je isti list (»Eclair«) u izvodima objavio pet dana kasnije. U objavljenim člancima zapravo je bilo najviše riječi o kompromisnom, pa i oportunističkom držanju Srpsko-hrvatske koalicije, koja se prema ovim navodima u pogledu jugoslavenskog pitanja pogađala s Mađarima, s kojima, uzgred budi rečeno, je održavala i prisne kontakte. Isto tako, tvrdilo se da Srpsko-hrvatska koalicija ne odobrava aktivnost Jugoslavenskog odbora u Londonu. Time se, svakako, mislilo na potpisivanje Krfske deklaracije. Prema već izrečenim navodima, Srpsko-hrvatska koalicija je bila za ujedinjenje Bosne, Hercegovine i Dalmacije sa Hrvatskom, dok je Slovence, Rijeku, Banat i Istru prepuštala njihovoj sudbini. Navodno je u tom smislu bio postignut i tajni sporazum između koalicije i Mađarske vlade. Nadalje, analizirao se u već spomenutim člancima i stav Starčevićeve stranke prava, kao i Frankove partije prema istom pitanju.

Prema tome, u ispravci Jugoslovenskog odbora, objavljenoj 12. septembra u pariskom »Ecleiru«, kategorički se opovrgavaju ove tvrdnje, kao i navodi da se i ostale političke partije u drugim pokrajinama ne slažu sa konstituisanjem nove jugoslovenske države kao samostalne i suverene zajednice, nego da imaju svoje prijedloge da bi ona bila pod habsburškim žezlom. Nadalje, u ispravci se opovrgavaju navodi u italijanskom listu »Il resto del Carlino« o navodnom velikom razilaženju i nejedinstvenom stavu u pogledu ostvarivanja jugoslovenskog programa i kod Slovenaca.

Istine radi, u ispravci se konstatuje da Štadlerova Hrvatska stranka u Bosni i Hercegovini nije toliko značajna kako ju je predstavio »Il resto del Carlino«. Naprotiv, druga politička struja ona koju predvodi dr Sunarić, i kojoj pripada najveći dio katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini, u potpunom jedinstvu sa Srbima. Istovremeno se osporava činjenica da su klerikalni Slovenci, čiji je glavni vođa bio Anton Korošec bili dinastički raspoloženi. Istina je, naglasio je Trumbić, da svi Slovenci čvrsto stoje na jugoslovenskom programu. Da bi ovu tvrdnju zapadnoevropske štampe demantovali, slovenački listovi »Slovenec« i »Slovenski narod«[96]) donijeli su nekoliko članaka opovrgavajući suprotne glasove. Korošec je tada izbacio parolu »Jugoslavija ili smrt«, a »Slovenec« je pišući o toj njegovoj izjavi dodao: »I nema te vlasti koja će nas skrenuti sa puta obasjanog slobodom«. U ispravci se dalje navodi da i bez obzira na to što jugoslavenski demokrati pripadaju Internacionali, oni bez izuzetka stoje na osnovama jugoslovenskog programa.

U zaključku ispravke kaže se da je ogromna većina političkih stranaka i stanovništva opredijeljena za samostalni jugoslovenski nacionalni program, makar se i dozvolila mogućnost da u brojnim strankama postoje i takve struje koje ne prihvataju mogućnost podjele Austro-Ugarske, te stoga još taktiziraju sa Austrijancima i Mađarima.

Drugo, veoma značajno pitanje koje je dr Ante Trumbić pokrenuo u svom intervjuu, što ga je dao u ženevskom listu, bilo je učešće jugoslovenskih dobrovoljaca na bojnom polju u sastavima savezničkih armija. On je naglasio da je samo u borbama u Dobrudži protiv Mackensenove armije učestvovalo 42.360 jugoslavenskih dobrovoljaca organizovanih u jugoslavenskom korpusu. Ovaj korpus je formiran u Rusiji, a kasnije je preko Odese prebačen na solunski front, pa popunjen novim dobrovoljcima. Pored toga, još od

96) Ibidem.

1915. godine u 260-om francuskom puku, kako je istakao Trumbić, postoji jedna jugoslovenska četa. I u engleskoj armiji ima jugoslovenskih dobrovoljaca, dok je u SAD u toku formiranja više jugoslovenskih divizija. Trumbić je istakao da se i u redovnoj srpskoj armiji bori na hiljade dobrovoljaca iz ostalih jugoslovenskih krajeva. On je ovim želio da istakne da su se pored srpske i crnogorske vojske na strani saveznika borili i dobrovoljci iz ostalih jugoslovenskih zemalja, dajući svoj doprinos savezničkim armijama u borbi protiv centralnih sila. Ovaj vojni potencijal zajedno s velikom aktivnošću jugoslavenskog pokreta, po mišljenju Trumbića, u velikom je obimu doprinio pobjedi sila Antante nad centralnim silama. To se moralo uzimati u obzir kada je razmatrano jugoslovensko pitanje u cjelini.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN BEITRAG ZUR AUFKLÄRUNG DER POLITISCHEN BEWEGUNGEN IN DEN SÜDSLAVISCHEN LÄNDERN DER OESTERREICHISCH-UNGARISCHEN MONARCHIE IN DEN JAHREN 1917 UND 1918

In der bisherigen zahlenmässig beträchtlichen historiographischen Literatur über die Entwicklung der Verhältnisse in den letzten zwei Jahren des Ersten Weltkrieges, besonders aber im Bezug auf die Gründung des Jugoslavischen Staates, besondere Aufmerksamkait wurde den Ursachen die zum Zusammenbruch der Austro-Ungarischen Monarchie geführt hatten, gewidmet.

In diesem Beitrag war es zwar nicht möglich in alle Komponenten der untereinander verbundenen Ursachen einzudringen, die zum Verfall des Habsburger Reiches geführt hatten, besondere Aufmerksamkeit wurde aber der Rolle gewidmet, welche in diesen Prozessen die internationalen Beziehungen gespielt haben, die einen von den Grundanlässen für den Zerfall Oesterreich-Ungarns, und der Erschaffung des neuen südslavischen Staates darstellen.

Die Tatsache ist charakteristisch dass die Unterlagen für diesen Beitrag nicht aus dem Kreise der Gegner, vielmehr aus dem Archivgut der amtlichen Institutionen der Monarchie stammen. Hierher gehören vor allem die Materialien des Geheimdienstes, welcher die Entwicklung der südslavischen Frage 1917 und 1918 verfolgte, und darüber eine eigene Version der Ereignisse aufbaute.

Im Jahre 1917 und später, ereigneten sich zwei wichtige Vorfälle: Eintritt der USA in den Krieg, und die Oktoberrevolution in Russland. Beide beeinflussten die Verhältnisse in der Monarchie.

Der Autor benützte für den Beitrag auch eigenhändige Notizen István Buriáns für sein »Tagebuch aus dem Weltkrieg«. Burián war, nämlich, während des ganzen Ersten Weltkrieges in zwei vitalen Funktionen in Oesterreich-Ungarn engagiert: abwechelnd bekleidete er die Aemter des Finanzministers und jenes des Auswärtigen Amtes. Somit sind seine, unter dem direkten Eindruck verfassten Notizen, eine erstklassige Geschichtsquelle, nicht nur für die Klärung seiner eigener Person, vielmehr für die Erkennung der Standpunkte und Ansichten der verantwortlichen Faktoren der Monarchie anzusehen. Diese Aufzeichnungen spiegeln weiterhin die innerpolitische Lage Oesterreich- Ungarns, besonders im Bezug auf die Weltereignisse und die Prozesse die sich in den letzten zwei Kriegsjahren abgespielt hatten, wieder.

István Burián hatte zwar seine Memoiren im Buch »Drei Jahre aus meiner Amtsführung im Kriege« (Berlin, 1923) herausgegeben, sie unterscheiden sich aber von den Notizen die unmittelbar nach den Ereignissen in das Tagebuch eingetragen wurden. Sie spiegeln somit ein getreueres Bild über die Welt um den Autor wieder, als jenes Werk, das erst einige Jahre nach den Geschehnissen der Oeffentlichkeit geboten wurde.